

eúsav

Ekonomický ústav SAV
Institute of Economic Research SAS

WORKING PAPERS

84

Peter Staněk – Adrián Ondrovič – Iveta Pauhofová

CHARAKTER EXOGÉNNYCH FAKTOROV OVPLYVŇUJÚCICH POLARIZÁCIU NA SLOVENSKU

ISSN 1337-5598 (elektronická verzia)

Edícia WORKING PAPERS prináša priebežné, čiastkové výsledky výskumných prác pracovníkov alebo tímov EÚ SAV riešených v rámci výskumných projektov, ktoré môžu byť obsahom aj ďalších publikácií.

AUTORI

prof. Ing. Peter Staněk, CSc.
Ing. Adrián Ondrovič
doc. Ing. Iveta Pauhofová, CSc., hosťujúca profesorka

RECENZENTI

prof. Ing. Beáta Stehlíková, CSc.
prof. Dr. Štefan Volner, CSc.

Práca je súčasťou projektu VEGA 2/0026/15 „Prijmová stratifikácia a perspektívy polarizácie slovenskej spoločnosti do roku 2030“.

ABSTRAKT

Charakter exogénnych faktorov ovplyvňujúcich polarizáciu na Slovensku

V procese transformácie ekonomiky a krízových podmienok po roku 2008 bola slovenská populácia vystavená rôznej miere vonkajších vplyvov, ktoré sa v jednotlivých regiónoch sprostredkovane cez politické rozhodnutia vládnucej elity pretavili do jej životných podmienok. Vysoká miera otvorenosti znamená vzhľadom na nastavené parametre ekonomiky, produkčnú základňu a vlastnícku štruktúru podnikov i vysokú mieru závislosti od pôsobenia vonkajších faktorov. Existuje niekoľko kľúčových tektonických zlomov, ktoré priamo i sprostredkovane ovplyvňujú systém a mechanizmy spoločnosti. Ide o: charakter adaptačných procesov, impakt technológií, nové definovanie vzťahu ekonomiky, geopolitiky a formovania civilizačných posunov vo väzbe na zmenu prírodných podmienok, a civilizačný zlom v spoločnosti. Medzi vonkajšie vplyvy kľúčového charakteru v SR možno zaradiť: historické súvislosti (obdobie pred rokom 1989, transformácia a reštrukturalizácia hospodárstva po roku 1989), vstup do medzinárodných inštitúcií od roku 1990, vplyv zahraničného kapitálu a globálnej konkurencie, nepriamy vplyv mediálnej dominancie neoliberalnej ideológie, zásadné zmeny prírodného prostredia a spôsob využívania neobnoviteľných zdrojov.

KLÚČOVÉ SLOVÁ: polarizácia, exogénny vplyv, impakt technológií, adaptačné procesy

ABSTRACT

Character of Exogenous Factors Influencing the Polarization in Slovakia

In the process of economic transformation and crisis conditions after 2008 was the population exposed to varying degrees of external influences that are in different regions of Slovakia through the intermediary of the political decisions of the ruling elite morphed to population living conditions. The high degree of openness due to set the parameters of the economy, production base and ownership structure of enterprises is high depended on the external factors. There are several key tectonic gaps that directly and indirectly affect the system and mechanisms of society: the nature of the adaptation process, impact of technology, redefining the relationship of the economy, geopolitics and civilization formation shifts in relation with the change of natural conditions, and civilizational shift. Among the external key factors in Slovak republic may include: historical context (the period before 1989, the transformation and restructuring of the economy after 1989), international institutions since 1990, the impact of foreign capital and global competition, indirect effects of media dominance of neoliberal ideology, critical changes in the environment, and using of non-renewable resources.

KEYWORDS: polarization, exogenous determinants, impact of technology, adaptation processes

JEL CLASSIFICATION: O15

Za obsah a jazykovú úroveň zodpovedajú autori.
Technické spracovanie: Mária Lacková

Ekonomický ústav SAV, Šancová 56, 811 05 Bratislava, www.ekonom.sav.sk

KONTAKT: peter.stanek@savba.sk; adrian.ondrovič@savba.sk; ipauhofova@yahoo.com

© Ekonomický ústav SAV, Bratislava 2016

O B S A H

ÚVOD.....	4
1. CHARAKTER TEKTONICKÝCH ZLOMOV VO SVETE A REAKCIE GLOBÁLNEJ SPOLOČNOSTI.....	5
1.1. Impakt technológií.....	5
1.2. Rozporuplné aspekty bezpečnosti	8
1.3. Uží vzťah geopolitiky a ekonomiky.....	9
1.4. Dôvody sťahovania národov a imigračné krízy.....	12
1.5. Nutnosť zmeny pohľadu na realitu, v ktorej žijeme	15
2. EXTERNÉ FAKTORY PREHLBOVANIA POLARIZÁCIE NA SLOVENSKU.....	19
2.1. Obdobie pred rokom 1989, transformácia a reštrukturalizácia hospodárstva Slovenska po roku 1989	19
2.2. Vstup do medzinárodných inštitúcií	22
2.3. Vplyv zahraničného kapitálu na polarizáciu príjmov v SR a niektoré aspekty globálnej konkurencie.....	23
2.4. Nepriame vplyvy vo forme preferovania a mediálnej dominancie neoliberálnej ideológie	25
2.5. Zmeny prírodného prostredia a využívanie neobnoviteľných zdrojov.....	27
LITERATÚRA	31

Úvod

Slovenská ekonomika a spoločnosť má za sebou viac ako dve desiatky rokov vývoja v zásadne odlišnom systéme fungovania, ako tomu bolo pred rokom 1989. V procese transformácie ekonomiky a krízových podmienok po roku 2008 bola slovenská populácia vystavená rôznej miere vonkajších vplyvov, ktoré sa v jednotlivých regiónoch sprostredkovane cez politické rozhodnutia vládnucej elity pretavili do jej životných podmienok. Vysoká miera otvorenosti znamená vzhľadom na nastavené parametre ekonomiky, produkčnú základňu a vlastnícku štruktúru podnikov i vysokú mieru závislosti od pôsobenia vonkajších faktorov. Tempo, spôsob realizácie adaptačných procesov v európskom priestore a globálne polarizačné tendencie sa imanentne dotýkajú i Slovenska. Rozšírenie nevyhnutných adaptačných procesov o riešenie problémov zviditeľňujúcich sa tektonických zlomov v globálnej spoločnosti, pri rastúcom pnutí sociálneho charakteru, predstavuje súbor náročných dlhodobých úloh, v ktorých si i Slovensko bude hľadať svoje miesto. Pokiaľ sa o to nepokúsi, je reálny predpoklad, že prehlbovanie polarizácie slovenskej spoločnosti bude pokračovať i v oblasti príjmov populácie.

Naša pozornosť je preto orientovaná na vplyv tých vonkajších faktorov, ktoré predstavujú ohrozenia prehlbovania príjmovej polarizácie na Slovensku. Najskôr sa charakterizujú tektonické zlomy vo svete a reakcie globálnej spoločnosti, s užším cílením na impakt technológií vo väzbe na strategický koncept Industrie 4.0, systém big data a rozvoj internetu vecí. V tejto súvislosti je zámerom poukázať aj na rozporuplné aspekty bezpečnosti tzv. kontrolovanej spoločnosti a na potrebu vnímania užšieho vzťahu geopolitiky a ekonomiky. Hrozba potenciálneho multiplikačného efektu s dosahom na radikálne zmeny v polarizácii spoločnosti je komentovaná prostredníctvom charakteristík súčasného „sťahovania národov“. Druhá časť práce sa dotýka otázok externého vplyvu prehlbovania polarizácie konkrétne na Slovensku. Vplyv pôsobenia vonkajších faktorov je premietnutý v časovom slede od obdobia pred rokom 1989, cez etapy transformácie a reštrukturalizácie hospodárstva Slovenska po roku 1989 a cez zmeny v dôsledku vstupu SR do medzinárodných inštitúcií. Pozornosť je orientovaná i na vplyv zahraničného kapitálu a na niektoré aspekty globálnej konkurencie, ktoré sa odrážajú v podmienkach Slovenska. Z nepriamych vplyvov považujeme za dôležité upozorniť na preferovanie a mediálnu dominanciu neoliberalnej ideológie. Kruh skúmania externých vplyvov na potenciál prehlbovania polarizácie uzatvára pohľad na kľúčový determinant, ktorým je zrýchľujúca sa zmena prírodného prostredia a využívanie neobnoviteľných zdrojov.

1. CHARAKTER TEKTONICKÝCH ZLOMOV VO SVETE A REAKCIE GLOBÁLNEJ SPOLOČNOSTI

Pri hodnotení súčasných adaptačných procesov možno konštatovať, že existuje niekoľko kľúčových tektonických zlomov, ktoré majú určitý charakter pulzovania. Priamo i sprostredkované ovplyvňujú systém a mechanizmy globálnej spoločnosti. Ide o:

- charakter adaptačných procesov,
- impakt technológií na budúci vývoj globálnej ekonomiky a spoločnosti,
- nové definovanie vzťahu ekonomiky, geopolitiky a formovania civilizačných posunov vo väzbe na zmenu prírodných podmienok,
- civilizačný zlom v spoločnosti, a to v súčasnosti a budúcnosti (v strednodobom a dlhodobom časovom horizonte).

Jednou zo zásadných otázok je vplyv technológií na obraz spoločnosti. Nejde len o dôsledky ich dopadu na pracovný trh. Sledovať možno nevídaný „ošial“ z rýchlosti pribúdajúcich adaptácií informačných technológií, z nových foriem aplikácií pri rozvoji sociálnych sietí. Zdanlivo to vyzerá tak, že vďaka IT technológiám dochádza principiálne ku skvalitneniu fungovania spoločnosti. Rozsah vplyvu technológií sa však dotýka i radikálnych zmien v oblasti robotiky, genetického inžinierstva, zmien v oblasti zdravotníctva, vzdelávania, štátnej správy, i riadenia veľkých korporácií.

1.1. Impakt technológií

Zavádzanie nových technologických „elementov“ mení zaužívané systémy riadenia. Zvlášť významne sa to prejavuje v oblasti subkontraktingu a outsourcingu. Dochádza i k novému definovaniu vzťahu medzi dodávateľmi komponentov a finalizujúcimi podnikmi, medzi tými, ktorí vlastnia informácie o vzťahu a komunikácii so zákazníkmi, ale aj tými, ktorí vďaka informačným technológiám mohli preniesť biznis a cieľnú stratégiu z národnej na nadnárodnú, resp. planetárnu úroveň. Bez zásadného rozvoja informačných technológií (IT) by uvedené zmeny v kvalite a rozsahu vzťahov nevznikli.

V pohľadoch verejnosti uprených na zrýchlený nástup nových aplikácií v oblasti facebooku, ikomers či internetového elektronického obchodovania zatiaľ absentuje uvedomenie si blízkeho dôležitého zlomu, ktorý reprezentujú tri nové vývojové línie:

1. strategický koncept „Industrie 4.0“,¹ rozvíjaný predovšetkým v Nemecku;

¹ Založený na inteligentných produkčných systémoch novej generácie, ktoré spájajú internet vecí, internet služieb, spolupracujúce roboty, prvky umelej inteligencie a ďalšie technológie. Predpokladá sa, že v najbližších desiatich rokoch bude každý stroj i súčiastka schopné spolu komunikovať. V spojení s ďalšími technológiami získa výroba schopnosť samoriadenia. Pôjde o systém s decentralizovaným riadením a autonómnym rozhodovaním. Odborníci hovoria o inteligentných fabrikách a označujú ich pojmom kyber-fyzikálne systémy. Kľúčovými

2. systém big data,² využívaný v rastúcom počte oblastí a umožňujúci spracovávať extrémne veľké dátové súbory, čím rastie potenciál formovania rôznych pohľadov na vývoj ekonomických, geopolitických, finančných a iných javov;
3. rozvoj internetu vecí, ktorý predstavuje možnosť rozšírenie poznania všetkého, od fungovania konkrétnych spotrebičov až po „chod“ konkrétnej spoločnosti, od riadenia dopravných, energetických, informačných tokov až po oblasti činnosti finančného a bankového sektora.

V tejto súvislosti dochádza ku kontinuálnej zmene podmienok aj v samotných informačných technológiách. Je potrebné brať do úvahy vývoj internetu v 1., 2. a 3. generácií, rozvoj súčasných cloudových systémov, umožňujúcich delegovať spracovávanie dát na externé subjekty, rast významu bezpečnostných protokolov v rámci ochrany správy dát, stále významnejšie rozširovanie systému 3D tlače, systému personalizovanej spoločnosti a systému individualizovanej ekonomiky. Na jednej strane dochádza k intenzívnemu procesu prepájania rôznych subjektov i jednotlivých členov spoločnosti, na druhej strane sa globalizačné procesy prehlbujú a rozširujú (väčšina procesov sa už neodohráva v národnom alebo kontinentálnom rámci, ale v globálnom rámci planetárneho typu). Zásadne sa mení celková produkčná, vývojová, ako aj spotrebiteľská štruktúra v rámci pôsobenia transnacionálnych korporácií. Systém 3D tlače umožňuje prvýkrát v histórii reálne osobitné postavenie malých a stredných výrobcov, pracujúcich pre konkrétneho zákazníka. Títo realizujú individualizovanú produkciu v parametroch, ktoré sú ekonomicky únosné a prinášajú dostatočnú mieru ekonomickej efektívnosti. Zároveň sú postačujúco atraktívne na to, aby boli priestorom pre nový spôsob podnikania.

V 90. rokoch minulého storočia transnacionálne korporácie posilnili svoju pozíciu a napriek úvahám futuroológov nekompromisne ovplyvňujú globálny vývoj i naďalej. Preniesli problém konkurencieschopnosti a produktivity na svojich subkontraktorov. Títo musia v plnej miere znášať podmienky „nadiktované“ veľkými transnacionálnymi korporáciami. V súčasnosti sa korporácie vďaka informačným technológiám „zmocňujú“ kľúčovej pozície, ktorou

budú experti schopní prepojiť IT, mechanickú a inžiniersku stránku výroby. Znamená to, že pôjde o crossover s úplne novými kvalifikačnými nárokmi. Konkrétnym príkladom je závod Siemens Elektronikwerk Amberg v Nemecku, vyrábajúci programovateľné logické automaty PLC Simatic (malé priemyselné počítače, riadiace jednotky určené na automatizáciu procesov v reálnom čase). Ide o príklad výrobného prostredia, ktoré by sa o niekoľko rokov malo stať štandardom. Cieľom je postupná digitalizácia všetkých krokov výrobného reťazca a ich začleňovanie nielen do komplexného výrobného procesu, ale i do celej dodávateľsko-odberateľskej siete. Dramaticky sa zmenili pracovné postupy i výsledky. Výrobná plocha a počet zamestnancov zostal od roku 1989 bez zmeny, výrazne sa však zvýšila kvalita. Ľudia sú stále dôležití, no najmä vo vývoji a dizajne produktov, výrobnom plánovaní a pri riešení neočakávaných udalostí. <<http://www.siemens.com/press/pool/de/events/2015/digitalfactory/2015-04-hannovermesse/presentation-e.pdf>>.

² Big data predstavujú pre podniky a organizácie informácie o nových trendoch v rôznych oblastiach, napomáhajú tak v rozhodovaní či určovaní stratégie. Ich správne analyzovanie môže prispieť k zásadným zlepšeniam v ekonomike, podnikaní i v celkovom fungovaní spoločnosti. Aj na Slovensku umožňujú niektorým firmám efektívnejšie komunikovať so zákazníkmi a ponúkať im individuálne orientované produkty i služby. Podľa niektorých odborníkov sa využívanie big data zbytočne demonizuje v súvislosti s ochranou osobných údajov používateľov. Oponuje sa tým, že v komerčnej sfére sa s veľkými dátami pracuje výlučne v anonymizovanej podobe.

je komunikácia so zákazníkom na jednej strane a komunikácia s výrobcom na druhej strane. Je zrejmé, že ten, kto vlastní kľúčový transmisný prvok, teda vie aký výrobok spotrebiteľ a zaujíma a zároveň pozná výrobné štruktúry, môže malému lokálnemu výrobcovi definovať podstatnú informáciu o predstave výrobku alebo o službe pre konkrétneho zákazníka. Má sa na mysli taký lokálny výrobca, ktorý je vďaka novému posunu technológie schopný vyrábať malosériové výrobky špičkovej úrovne. Korporácie sa tak dostávajú na novú kvalitatívnu úroveň ovplyvňovania všetkých riadiacich procesov ekonomického, produkčného a spotrebiteľského charakteru. Pritom je zrejmé, že vďaka systému big data je možné vyrobiť dostatočne individualizované produkty a zároveň tiež univerzálnu produkciu založenú na modulárnych systémoch. To dovoľuje s minimálnymi nákladmi vyrábať a poskytovať nesmierne široký sortiment špecificky modifikovaných produktov a služieb.

Bez IT by sa nemohol „objaviť“ ani internet vecí, ani personalizovaná a individualizovaná ekonomika. Internet vecí umožňuje vyrábať komponenty kdekoľvek a optimalizovať štruktúru tvorby finálneho produktu. Personalizovaná ekonomika znamená ekonomiku, ktorá sa zaoberá priamou komunikáciou s konkrétnym subjektom, či už s občanom, spotrebiteľom alebo producentom. Väčšina objednávok sa už nerealizuje v obrovských sériách. Odchádza sa z predpokladu ekonomickej efektívnosti založenej na maximalizácii produkcie výrobkov v obrovských sériách, čím sa znižovali jednotkové náklady. Nové technológie umožňujú túto dogmu prelomiť. Ide o malosériovú výrobu špičkových produktov pre konkrétneho zákazníka, ktorý si individuálny prístup cení viac ako všeobecne klientsky orientovaný produkt.

Podmienky, ktoré vyvolávajú potrebu nových prístupov súvisia i so zmenou kúpyschopnosti populácie, so stratifikáciou jej príjmov a s celkovou polarizáciou spoločnosti. Neopierateľne v tom zohráva dôležitú úlohu nové postavenie národnej ekonomiky v globalizačných procesoch. Na globálnych trhoch operujú predovšetkým transnacionálne korporácie (TNK). Ich stratégie sú v oblasti produkcie a spotreby už historicky dlhšie obdobie nasmerované na väčšie ako kontinentálne teritórium. Tieto korporácie menia svoj prístup v rámci výskumnej, vývojovej, produkčnej a spotrebiteľskej vertikály tak, že v súčasnosti služby spojené s výrobkom predstavujú 50 až 60 % ceny finálneho produktu. Určujúcim faktorom konkurencieschopnosti sa stáva individualizácia výrobku pre konkrétny a úzky segment zákazníkov a nákladovosť či znižovanie jednotkovej ceny sú až ďalšími v poradí. Individualizácia sa dotýka i pokračovania vývoja „inteligentných spotrebičov“, rozvoja systému smart grid v energetike i smart cities v oblasti urbanizácie. To bude zväčšovať nároky na riadenie informačných a komunikačných systémov a vyžadovať zvýšenú flexibilitu vnútri spoločnosti. Bude nevyhnutné zmeniť i celkovú štruktúru riadenia spoločnosti, nakoľko sa začnú meniť i klasické služby infraštruktúry spoločnosti, ako je energetika, doprava, vzdelávanie, zdravotníctvo a bezpečnosť.

1.2. Rozporuplné aspekty bezpečnosti

Jednotlivé etapy kontrolovanej spoločnosti sú zviazané s rôznymi aspektmi bezpečnosti, stratou súkromia a s určitým obmedzovaním individuálnosti v spoločnosti. Dochádza k stále výraznejšej kooperácii a komunikácii diferencovaných entít v rámci tzv. zdieľanej ekonomiky. Má sa na mysli napríklad rozvoj poskytovania služieb v doprave a bývaní v dôsledku technologického posunu v oblasti IT: napr. Uber, Airbnb, ktoré znamenajú obrovský boom nového typu podnikania z pohľadu rozsahu zapojenej populácie i štruktúry zdieľaných činností. Vzhľadom na rozsah nových vytváraných sietí však dochádza k nárastu potenciálu neodhadnuteľných problémov a neistoty v spoločnosti. Dotýka sa tak rôznych aspektov bezpečnosti, ako aj celkového poistného systému, či už vo väzbe na budúce starobné dôchodky, alebo na zdravie. Vytváranie podmienok, v ktorých je formovaná predstava o takmer absolútne slobodnom individuálnom rozhodovaní, zakrýva podobu toho, čo predstavovalo bývalý štandard od 50. rokov 20. storočia. Toho, čo znamenalo istotu a bezpečnosť tak v pracovnom prostredí, ako aj v rodinnom zázemí z pohľadu života jedinca.

Súčasťou tohto procesu je i určité znižovanie prahu citlivosti obyvateľstva na rôzne negatívne sociálne javy. Príkladom, kedy sa nové technológie prijímajú s „otvorenou náručou“ pri kontrole bezpečnosti a znižuje sa prah jej citlivosti, napr. na vojnové konflikty, je použitie robotických zariadení (dronov) či robotických lietadiel, robotických vojakov, ktoré zdanlivo šetria ľudské životy alebo dokážu zabezpečiť dodávku liekov v ťažko dostupných oblastiach či na územia, kde je vojnový konflikt. V civilnej službe už drony napríklad zabezpečujú dodávky rôznych bežných tovarov. Že ide zároveň o potenciál sofistikovaného systému kontroly „bezpečnosti“ občanov si uvedomuje len malá časť obyvateľov. Najmä u mladej generácie sa stále výraznejšie stiera rozdiel medzi virtuálnou počítačovou hrou a skutočným bojom v realite, čím sa znižuje miera citlivosti na prípadné vojnové konflikty a straty na životoch. Tiež frustrácia z rôznych negatívnych životných situácií presúva veľkú časť jedincov do určitej virtuálnej reality počítačových programov, s ktorou sa stotožňujú.

Aj v prípade rozvoja systémov ako sú sociálne siete, ktoré znamenajú zvyšujúci sa stupeň zdieľania, existuje celý rad závažných otázok. Dobrovoľné zdieľanie informácií jednotlivca v rámci skupín môže byť predpokladom pre ovplyvňovanie v oblasti módy, cestovania, rôznych zážitkov a pod., ktoré chcú byť videné ako to čo rozšíri jeho poznanie. Toto dobrovoľné zdieľanie i intímnych informácií však môže byť bremenom a radikálnym problémom, napríklad pri prijímaní do zamestnania, kedy s určitým druhom citlivých informácií disponuje i potenciálny zamestnávateľ. Na jednej strane sa teda sociálnymi sieťami šíri voyeurizmus, na druhej strane stále reálnejšiu podobu má neistota a znepokojenie nad možným zneužitím osobných informácií proti jednotlivým členom spoločnosti. Je možnosť zneužitia osobných informácií vedľajším produktom rozvoja sociálnych sietí a zdieľania, alebo ide o zámerný prepracovaný systém a spôsob ovládania spoločnosti? Vytvorenie širokého zoznamu potenciálnych darcov orgánov pre čierny trh na základe zdieľaných informácií o zdraví tiež nie je

nemožný. Vytvorenie špecifických spotrebiteľských zoznamov a pravidelné „atakovanie“ potenciálnych klientov je otvoreným a priehľadným javom už v súčasnosti, ktorého je možné zbaviť sa jednoduchým nastavením v PC (na nejakú dobu od jedného „ponúkača“).

O mnohých cieľoch a zoznamoch na základe kombinácií zdieľaných informácií sa však nemožno dozvedieť, ani ich predpovedať. V spojení so špičkovými sledovacími systémami, napríklad odpočúvacími (v roku 2013 NSA odpočúvala dokonca pápeža Benedikta XVI. a nemeckú kancelárku Merkelovú), je možné hovoriť o sofistikovaných bezpečnostných systémoch, ktoré vraj majú zvlášť v súčasnosti slúžiť na ochranu spoločnosti pred terorizmom či inými deštruktívnymi javmi. V tejto súvislosti je možné uviesť pokročilé technológie využívané v kozmických programoch, zameraných na družicové systémy. Tieto dokážu zabezpečiť spoľahlivú navigáciu nielen v rámci dopravy. Najnovšie satelity amerického programu KeyHole KH 12 a KH 13 dokážu z výšky 300 km urobiť snímky, na ktorých sú zreteľné objekty vo veľkosti 10 cm. Iné systémy, ktorými disponujú napríklad automobilky, majú informácie o všetkých ľuďoch s dopravnými priestupkami, nakoľko adekvátne vybavené automobily majú zabudované GPS moduly. A takéto autá sú sledované hneď viacerými satelitmi.³

Aj v bankovom sektore možno sledovať rastúcu koncentráciu informácií a kontroly spoločnosti, ktorá sa prejavuje vo vytváraní tlaku na prechod na kompletný bezhotovostný systém a vytvorenie virtuálnych peňazí. Cena, ktorú platí jednotlivec za takéto formy bezpečnosti sú pre niekoho relatívne vysoké, pre ďalších príliš vysoké, no veľká časť obyvateľstva to nepocítiťuje negatívne vôbec, aj keď ide o stratu súkromia a intimity všeobecne. Súčasne však s touto stratou neexistuje možnosť kontroly správcov informácií a ani tých, ktorí ich využívajú. Opäť možno položiť niekoľko otázok, súvisiacich s náhodnosťou či zámerom takéhoto jednostranného procesu riadenia bezpečnosti. Čo však možno zodpovedať jednoznačne je to, že tieto procesy vedú v spoločnosti k maximalizácii koncentrácie moci.

1.3. Užší vzťah geopolitiky a ekonomiky

Od konca 90. rokov možno registrovať postupné prehĺbovanie vzájomných väzieb medzi geopolitikou a ekonomikou. Nejde pritom iba o oblasť obchodných sporov či menových vojen, ktorých sa zúčastňujú jednotlivé krajiny alebo zoskupenia krajín. Stále výraznejšie sa tieto väzby prejavujú pri formovaní novej architektúry geopolitického prerozdelenia sveta. Konkrétnym príkladom je prehĺbujúci sa konflikt Západu s Východom, vyúsťujúci do použitia sankcií voči Rusku, čo možno považovať za jednu z foriem povýšenia geopolitických záujmov nad ekonomiku samotnú. Ďalším prejavom širšej geopolitickej dimenzie je napr. „súboj“ v oblasti cien ropy, ktorého aktérmi sú USA, Saudská Arábia a niektoré ďalšie krajiny

³ Za niekoľko rokov sa v EÚ stane povinným sledovací systém eCall, schválený Európskym parlamentom v roku 2015. Dôvodom je 25 tisíc mŕtvych v dôsledku dopravných nehôd, kedy nebola poskytnutá včasná pomoc. Sledovací systém bude schopný situáciu vyhodnotiť a zavolať pomoc. Už v súčasnosti ho za príplatok ponúkajú značky ako BMW, Citroen, Volvo a Ford. Problémom je ďalšia forma „kontroly“, ktorú poskytuje režim FSD s priestorom pre tzv. „dobrovoľné dáta“, ktoré je možné použiť neznámym spôsobom.

na čele s Ruskom. Je zreteľné, že vývoj ceny ropy a jej súčasná hladina na úrovni cca 35 USD za barel, je výsledkom súperenia medzi producentmi ropy v arabských krajinách s USA (ktoré zásadne zvýšili produkciu ropy z ropných pieskov) a Ruskom, ktoré je výsostne závislé na výške príjmov z predaja ropy (predstavujú kľúčové zdroje financovania štátneho rozpočtu RF). Cena ropy na uvedenej úrovni nie je považovaná za zodpovedajúcu z pohľadu nákladov, teda má plniť sprostredkovane, ako ekonomický nástroj, svoju geopolitickú úlohu. Za spodnú hranicu ceny ropy vo väzbe na ťažbu z bridlicových pieskov sa považuje 45 USD za barel (USA), Rusko rozpočtuje s 50 USD za barel. Pokiaľ sa bude cena ropy dlhšiu dobu udržiavať na nízkej úrovni možno očakávať, že americkí ťažiarci utrpia závažné straty a Rusko bude mať významné problémy s naplňaním štátneho rozpočtu a financovať chod krajiny. Náklady na ťažbu ropy v Saudskej Arábii sú však len od 5 do 18 USD na barel, čo umožňuje držať cenu ropy na nízkej úrovni dlhšie obdobie a pritom zabezpečovať osobitné postavenie v rámci krajín OPEC. Na jednej strane možno hovoriť o istej forme obety USA v súvislosti s ich záujmami voči Rusku, zvlášť keď Saudská Arábia je považovaná za dlhodobu výhodného „partnera“ a svoje záväzky si plní takmer zodpovedne (teroristické aspekty nevynímajúc). Na druhej strane to vyvolá v americkej spoločnosti vlny nespokojnosti na regionálnych trhoch práce, ktoré vzniknú uzavretím, resp. obmedzením ťažby ropy z bridlíc. Pritom Rusko pri sankciách, nízkych cenách ropy a problémoch menového charakteru mobilizuje celkovú domácu produkčnú základňu a zosilňuje sa formovanie jednotného občianskeho národného frontu.

Užšie prepojenie ekonomiky a geopolitiky je zreteľné aj v oblasti zvyšovania výdavkov na zbrojenie v kľúčových ekonomikách sveta, ako sú USA, Rusko a Čína, ale i v ďalších krajinách, snažiacich sa o participáciu na preformátovaní súčasnej štruktúry hegemonov. Pritom je potrebné uviesť, že verejnosť je stále častejšie informovaná o hrozbách vyplývajúcich zo zmien prírodných podmienok, ale financie na riešenie týchto problémov sú zásadne limitované v dôsledku celkového nedostatku voľných finančných zdrojov. Napriek uvedenému sa však pokračuje v prezbrojovaní armád, zavádzajú sa nákladné robotizované zbrojné systémy a buduje nová špeciálna logistika.⁴

Smerovanie v geopolitike sa posúva za výdatného ovplyvňovania verejnosti. Hlavným faktorom, ktorý rozleptával americkú spoločnosť v období vojny vo Vietname boli obrázky amerických vojakov, ktorí zahynuli pri vojenských operáciách. Preto ovplyvňovanie verejnej mienky v súčasnosti používa také formy a spôsoby prezentovania informácií, ktoré

⁴ Príkladom za USA je výrazná zmena vo výrobných programoch Pentagonu (v oblasti námorných síl – nová flotila torpédoborcov, v oblasti letectva – vývoj a výroba novej generácie strategických bombardérov, ale i výcvik jednotiek pre operácie špecifického charakteru). Mimo verejné diskusie sú postavené závažné otázky spojené s privatizáciou vojenských operácií. Majú sa na mysli zmluvní kontraktori, ktorí veľkú časť svojich aktivít realizujú nielen v oblasti logistiky, ale aj priamo vo vojenských operáciách. Vo väčšine prípadov ide o súkromné firmy, ktoré už svoju „užitočnosť“ prejavili v Iraku, Afganistane a v Sýrii. Predstavujú náhradu profesionálnych poradcov, ktorí pôvodne pochádzali z armádnych zdrojov. Charakter vojnových operácií menia také faktory ako použitie zbraňových systémov s „chirurgicky“ presným zásahom, realizácia vojenských operácií cez súkromných zmluvných kontraktorov a rozbehnutý proces privatizácie armády (vytváranie súkromných vojenských a profesionálnych zložiek, ktoré nahrádzajú/nahradili klasické využívanie záložných vojenských jednotiek.

ospravedlňujú obrovské výdavky na zbrojenie a vojenské operácie. Ide o „výhody“ plynúce z požitia robotizovaných systémov, ktoré minimalizujú vojenské straty, čím sa v spoločnosti primárne nevytvára tlak proti vojenským operáciám. Zároveň sa tým znižuje prah citlivosti obyvateľstva na akýkoľvek vojenský konflikt, a to aj v súvislosti s použitím taktických nukleárných zbraní. Že k takémuto posunu prahu citlivosti už dochádza možno hovoriť v prípade všeobecného súhlasu, resp. ochoty marginálnej časti spoločnosti akceptovať vojenské pokračovanie vnútorných konfliktov na Ukrajine, Sýrii, či na území Iraku, alebo v niektorých krajinách Afriky a Južnej Ameriky. Ide o nový hybridný druh vojny za použitia špecifických vojenských operácií, kedy nejde o presné geografické ohraničenie území ovládaných jednotlivými súperiacimi krajinami, ale dochádza k prelínaniu bojových operácií na rôznych územiach, spoločne s genocídou obyvateľstva a deštrukciou hospodárskej základne. Nepopierateľne ide o vojnu globálneho charakteru, aj keď možno vysledovať jej teritoriálne súradnice v čase. Z tohto pohľadu možno vojnu v Sýrii, ktorá začala ako občianska, považovať za modelový príklad a zároveň určitý predobraz budúcich globálnych konfliktov.

V rámci americkej spoločnosti už také výrazné protivojnové demonštrácie aké boli v čase vojny vo Vietname neexistujú, a to aj napriek tomu, že počas „angažovanosti“ USA v Iraku boli straty na životoch amerických vojakov veľmi vysoké. Dôvodom je postupné vybudovanie a živenie strachu obyvateľstva z iného nepriateľa – z teroristických útokov, ktorým sa následne akceptuje rozsiahla vojenská účasť USA v rôznych regiónoch sveta. O rastúcom počte vojenských cvičení a vytváraní rôznych vojenských zoskupení a aliancií sa verejnosť dozvedá takou formou, ktorá má jednoznačne „zrkadlit“ záujem čelných predstaviteľov krajín o bezpečnosť obyvateľstva a demonštruje sa zároveň sila a pripravenosť k vytvoreniu podmienok tejto bezpečnosti.

Užšie prepojenie ekonomiky a geopolitiky a zároveň zvyrazňovanie ne/bezpečnostných súvislostí možno registrovať i v prípade súčasných supraintegračných procesov. Ide predovšetkým o TTIP (The Transatlantic Trade and Investment Partnership, dohoda o voľnom obchode medzi USA a EÚ)⁵ a TPP (Trans-Pacific Partnership, dohoda o voľnom obchode medzi USA a jedenástimi tichomorskými štátmi). V skutočnosti sú tieto supraintegračné procesy základom pre realizáciu amerického globálneho snaženia o udržanie podoby svojej hegemonie.

Pokiaľ sa „intenzívne pracuje“ na znižovaní prahu citlivosti spoločnosti voči obetiam vojenských operácií a nové zbraňové systémy upokojujú verejnosť tým, že ide o minimalizáciu vojenských strát a ak je väčšina vojenských operácií viazaná na určité teritória po celej planete, jednoznačne možno hovoriť o eskalácii nebezpečenstva a vnútorného napätia globálneho

⁵ Podľa európskych odborníkov je táto dohoda výhodná predovšetkým pre TNK a nevýhodná pre bežnú populáciu najmä z hľadiska bezpečnosti zdravia, sociálnej oblasti, životného prostredia a udržateľnosti európskeho priemyslu. Európa má totiž v súčasnosti oveľa vyššie sociálne a environmentálne štandardy ako USA. Dohoda umožňuje TNK žalovať vlády jednotlivých krajín. O TTIP sa rokuje tajne, bez informovania verejnosti, všetky informácie o obsahu jednotlivých jednaní nemajú ani poslanci národných parlamentov členských krajín a úplné znenie dohody ešte nevideli ani poslanci Európskeho parlamentu.

charakteru. A zo strany jednotlivých krajín rastie ochota akceptovať vojnu ako súčasť presadzovania ekonomických záujmov.

Vytváranie vojenských zoskupení a ich aktívna činnosť je oficiálne odôvodňovaná teroristickou hrozbou, prípadne expanzívnymi snahami niektorých krajín. V súčasnosti je príkladom takejto činnosti postup voči Rusku, ktoré je zatláčané na svoje pôvodné územie (vedenie hybridnej vojny na Ukrajine). Zároveň ide o vytváranie takých podmienok, ktoré vedú k zostrovaniu vzájomných vzťahov a ku konfliktom v krajinách Ázie (medzi Čínou, Vietnamom, Japonskom, Taiwanom, Indonéziou a ďalšími krajinami). Najväčší stret záujmov je možné pozorovať v oblasti Juhočínskeho mora. Spory o suverenitu v prípade viacerých ostrovov existujú najmä z dôvodu obrovských ložísk fosílnych palív na jeho dne ako zdroja budúceho bohatstva tých, ktorí nimi budú disponovať. Ambície Číny sú posilňované budovaním vojnového loďstva, rozvojom raketovej jadrovej techniky a úspechmi vesmírnych programov, čím vznikajú oprávnené obavy nielen u jej susedov. Formovanie podmienok neistoty a nestability v ázijskom priestore je jedným z ústredných motívov a snáh geopolitických mocenských záujmov USA. Zreteľným príkladom sú i nedávne aktivity USA v smere ohroziť obchodnú spoluprácu Číny a Japonska. Na druhej strane štáty ako Japonsko, ktoré po 2. svetovej vojne mali ústavne zakotvený princíp vojenskej neangažovanosti, ústavu v tomto bode prehodnocujú. Postupne si vytvárajú priestor pre možné vojenské nasadenie na územiach iných krajín. Pozícia nadnárodných organizácií, ktorých úlohou je dohliadať nad mierovým vývojom vo svete nadobúda hybridný charakter, destabilizácia sa dotýka čoraz väčšieho počtu krajín, spolu s ňou silnie intenzita migračných vln a prispieva k rozširovaniu destabilizácie na ďalšie územia.

1.4. Dôvody sťahovania národov a imigračné krízy

Základným argumentom pre potrebné zdôrazňovanie hĺbky problému migrácie je jej očakávaný multiplikačný efekt. Ide o vzájomné pôsobenie viacerých závažných faktorov ako: postupne sa prehĺbujúca zmena prírodných podmienok, neudržateľných pre dlhodobý rozvoj spoločnosti (dezertifikácia rozsiahlych území, vzostup hladín riek a morí, rastúci trend vysokých teplôt a teplotných rozdielov v husto obývaných regiónoch ...),⁶ technologické a technické zmeny ovplyvňujúce veľkosť a štruktúru potreby práce, prolongovanie procesu prehĺbovania polarizácie a zväčšovanie chudoby vo svete, a v súčasnosti veľmi výrazne vnímané

⁶ V súčasnosti je vo svete už niekoľko miliónov ľudí, ktorí migrujú z dôvodu meniacich sa prírodných podmienok v mnohých rozvojových krajinách. Podľa organizácie Internal Displacement Monitoring Centre (IDMC) v rokoch 2008 až 2014 muselo každý rok opustiť svoje domovy z dôvodov zmien spôsobených počasím v priemere 26,4 milióna ľudí. Rôzne scenáre vývoja klimatických zmien predpovedajú, že v dôsledku „nežiteľných“ podmienok bude prinútených k migrácii 200 miliónov ľudí, pričom tie najpesimistickejšie odhady hovoria o 1 miliarde. Ohrozenie potravinovej bezpečnosti – dostupnosti a cenovej stability potravín, nedostatok vody, šírenie chorôb, smrtiace vlny horúčav a ďalšie extrémne javy môžu vyvolať vážne spoločenské konflikty, radikálne zmeniť charakter ekonomickej činnosti a spoločenské pravidlá.

rozširujúce sa vojnové konflikty a pnutia.⁷ Každý z uvedených determinantov „pohybu nás“ vo svojej izolovanej podobe predstavuje nebezpečenstvo vzniku ohnísk potenciálnych konfliktov na územiach kam sa migruje. Zároveň je z pohľadu humánnosti tým, čo mení „kultúrne nastavenia“ (právo, zvyky, tradície, vzdelanosť ...). V neposlednom rade ide o obrovské spoločenské náklady. Vzhľadom na to, že uvedené faktory na mnohých územiach pôsobia súčasne je možné očakávať, že globálna migrácia bude permanentného charakteru až do „vyčerpania zásob“.

Krajiny, do ktorých smerujú a budú smerovať migračné vlny i naďalej, sa postupne ocitnú v takých zložitých situáciách, ktoré v politike „vytlačia“ do popredia radikálne pravicové štruktúry. Tieto môžu prispieť k obnoveniu medzinárodných konfliktov v intenciách známych historických vojnových procesov, kedy sa zodpovednosť prenášala na iné etnické skupiny a susedov. Čiže procesy, ktoré sa zdali byť zhruba po roku 1990 zažehnané, sa obnovujú. Dôsledky etnických čistiek, ktoré boli súčasťou vojny v Juhoslávii sú ešte pomerne živé a prijatie vtedajších vojnových utečencov na územia krajín EÚ malo pozitívnu a humánnu formu. Pozerať sa však dnes na súčasný príval utečencov cez tú istú prizmu je veľmi zložitá. Je možné očakávať, že vo viacerých regiónoch Európy vznikne protiimigrantský odboj zameraný na tzv. čistky. A nebude to v rozsahu symboliky upozornení, ako tomu bolo vo Francúzsku a Nemecku.

Je zrejmé, že migrácia spojená s vlnami utečencov z vojnou skúšaných území má úzku väzbu na celkové geopolitické procesy, v ktorých sú zásadnými ekonomické nástroje, fungujúce ako cievný systém veľkého tela sveta. Na jednej strane sa púšťa žilou, aby sa na inom mieste infúziou podporil pohyb. Tento má priniesť i celkovú zmenu farby a vnútornej výbavy človečenstva s absolútne odlišnými vonkajšími prejavmi.

S geopolitikou sú úzko spojené i otázky civilizačných modelov. V tomto zmysle možno vnímať i súperenie medzi ázijským, euroamerickým, juhoamerickým a arabským civilizačným modelom a ich submodelmi. U každého z nich je viditeľná snaha o zvýraznenie svojej výnimočnosti, predurčenosti vládnuť svetu ako najvhodnejšieho modelu pre zabezpečenie pokroku a riešenia civilizačných problémov do budúcnosti. Zvlášť markantné sú snahy USA presadiť americký submodel vo všetkých ostatných regiónoch a krajinách sveta. Mnoho krajín tento model presadzuje dobrovoľne, po predchádzajúcom „masírovaní“ ukázkami dosiahnutých úspechov v podobe amerického sna. Pokiaľ k dobrovoľnému smerovaniu k americkému modelu nedochádza, využíva sa ďalšia mäkká i tvrdá cesta. Mäkkú cestu predstavujú rôzne tlaky v oblasti obchodu, kde podpísanie zmlúv vedie k prijatiu nielen ekonomických, ale

⁷ Extrémne sucho, ktoré postihlo Sýriu v rokoch 2006 až 2009 je mnohými odborníkmi pripisované klimatickým zmenám a je považované za výrazný faktor vzniku ozbrojeného konfliktu v roku 2011. Vláda nesprávnou poľnohospodárskou politikou a politikou využívania vodných zdrojov spôsobila presun viac ako 1,5 milióna obyvateľov vidieckych oblastí do miest. Presun výrazne prispel k zvýšeniu napätia v spoločnosti, ktoré nakoniec vyústilo do občianskej vojny. V roku 2015 bol v Sýrii už každý druhý občan utečencom – 6,5 milióna ľudí interne a 4,1 milióna ľudí utieklo do zahraničia, predovšetkým susedných krajín. Podľa UNHCR požiadalo do novembra 2015 o azyl v EÚ 681 713 občanov Sýrie. Prevažná časť v Nemecku.

i mnohých kultúrno-spoločenských princípov platných v USA. To sa deje napríklad v krajinách EÚ. Podobný prístup uplatňovania svojho vplyvu volí aj Čína v ázijskom priestore a v Afrike, stále výraznejšie ovplyvňuje ostatné národné modely cestou nepriamych operácií s priamymi zahraničnými investíciami. Postupným zväčšovaním investovania, predovšetkým v tých krajinách, ktoré disponujú obrovskými prírodnými zdrojmi, cieľi cez vytváranie podmienok spolupráce na zabezpečenie budúcich potrieb svojho obyvateľstva. Nie všetky ambície však vychádzajú. Vojenský konflikt v Líbyi a odstránenie vodcu Muammara Kaddáfího viedlo k strate možnosti pokračovať vo veľkom rozsahu investovania Číny v Afrike – v projektoch spracovania plynu. Ekonomický vplyv Číny vo väzbe na projekty spojené s ťažbou surovín v Afrike sa radikálne posilňuje veľmi sofistikovanými zahraničnými investíciami. Vo väčšine prípadov ide o financovanie nepriamo, aby finančné prostriedky nemohli byť rozkradnuté. Malá časť sa posúva miestnym elitám, zvyšok ostáva pod kontrolou čínskych pracovníkov, ktorí zabezpečujú prevádzku infraštruktúrnych projektov podľa potrieb Číny. „Presakovanie“ vplyvu Číny možno v poslednom období registrovať aj do krajín EÚ a USA. Ide predovšetkým o súkromné firmy, ktoré sú podporované i zo zdrojov čínskych štátnych suverénnych fondov.

V súčasnosti však ide častejšie o presadzovanie vplyvu tzv. tvrdou cestou, ktorá je reprezentovaná priamou vojenskou angažovanosťou. Nie vždy sú kontúry jednotlivých operácií jasné, nakoľko im predchádzajú mimoriadne zložité aktivity spojené s tzv. arabskou jarou, či farebnými revolúciami. Príkladom je tak vývoj udalostí na Ukrajine, Líbyi, ako aj vojenské operácie v Sýrii. Zložité vzťahy geopolitického charakteru tak vtáhujú jednotlivé krajiny a skupiny krajín do vytvárania špecifických spojení, zakladania nevraživosti a napätia u obyvateľov týchto regiónov. Mnohí odborníci v oblasti vojenstva upozorňujú na zreteľné kontúry už „rozbehnutej“ globálnej vojny, ďalší upozorňujú na pokračovanie studenej vojny s prívlastkom vojna informačná a ekonomická. Faktom je, že označenie súčasných negatívnych procesov akýmkoľvek názvom len identifikuje niečo, čo nemá bežný jedinec šancu jasne rozpoznať a už vôbec nie riešiť. Pokiaľ má možnosť a finančné zdroje pokúša sa „zlé“ podmienky, v ktorých žije, opustiť. Odchádza sám, alebo celé rodiny tam, kde sú podmienky pre lepší život. Lepší život z pohľadu prežitia, práce, sociálnych podmienok. Motivácie pre migráciu sú teda rôzne. I priame finančné.

Komplikované riešenie prijímania ďalších vln utečencov v krajinách EÚ môže vyvolať krízový stav a viesť k už spomínanému narastaniu preferencií radikálnych pravicových politických strán. Myšlienky takéhoto charakteru podporuje samotný fakt vysokej úrovne nezamestnanosti i dlhodobej a mladých ľudí v mnohých krajinách EÚ. Týka sa tak vzdelaných ľudí, ako aj nízkokvalifikovaných. „Prichádzajúci“ v zásade neovládajú žiaden z jazykov prijímajúcich krajín, obvykle nemajú ambície pracovať, ale primárne sa zaujímajú o možnosť participovať na sociálnom systéme. Sociálny štát v EÚ slabne i bez imigrantov. Ďalšou oporou tvrdenia o potenciáli radikalizovania prístupov k imigrantom zo strany obyvateľstva je zvýšená frekvencia teroristických útokov a praktické skúsenosti s rastúcou kriminalitou

spojenou s neschopnosťou adaptácie utečencov z nedávnych imigračných vln. Nie nezanedbateľné je i aktivizovanie sa „usadených“ imigrantov zo 70. rokov 20. storočia a ich potomkov v riešení prijímania „utečencov“, „bratov vo viere“. Vznikajú teda zásadné otázky nového pohľadu na realitu, ktorú žijeme, otázky, ktoré nútia „vidieť“ v súvislostiach a riešiť v podobe adekvátnej adaptácie.

1.5. Nutnosť zmeny pohľadu na realitu, v ktorej žijeme

„Pôvodné úlohy“ boli po roku 1989 definované ako úplné víťazstvo amerického liberálneho kapitalizmu a zánik socializmu. Ukazuje sa však, že kapitalizmus samotný zaniká. Jeho dnešná podoba je výrazne odlišná v porovnaní s tou, ktorá existovala do deväťdesiatych rokov 20. storočia. Nové procesy radikálnym spôsobom transformujú nielen kapitalizmus samotný, ale zásadne menia i pohľad na spoločnosť a modely civilizácie. Je problematické hovoriť o kapitalizme založenom na liberalizme, ak TNK stále viac posilňujú svoju pozíciu v globálnej ekonomike aj „vd'aka“ pôsobeniu a rozhodnutiam vlád. Je tiež problémom tvrdiť, že industriálny sektor je oddelený od finančného, ak dochádza k zásadnému „premiešavaniu“ kapitálových rezerv v rámci tokov z priemyslu (napr. z automobilového či elektrotechnického) do bankového sektora a späť, keď sa súčasne formuje nová kvalita spolupráce veľkých nadnárodných bánk a nadnárodných koncernov. Nemožno predsa hovoriť o klasickej podobe kapitalizmu, keď veľké TNK realizujú operácie systémom „transfer pricing“,⁸ čiže „optimalizujú“ svoje záväzky a povinnosti, sú minimálne kontrolované a vlastne neporušujú zákon. Ako nazerať na skutočnosť, že takmer vo všetkých dôležitých oblastiach sociálnych istôt (zdravotníctvo, penzijný systém) sa uplatňuje ultra liberálna koncepcia? Že sa transformovali z dôvodu tzv. finančnej neudržateľnosti bez dôslednej analýzy jej príčin a definovania transparentných zámerov? Čas nekompromisne odkryl hlavné nedostatky a v súčasnosti sú zjavné snahy riešiť tieto problémy privatizáciou v 2. a 3. pilieri, pripoistením a spoluúčasťou pacientov v zdravotnom poistení či v ďalších systémoch. Možno hovoriť i o ďalšom parodoxe, ešte desať rokov po 2. svetovej vojne bolo základom európskeho sociálneho modelu predovšetkým udržanie prijateľnej úrovne príjmovej polarizácie. Existovala spoločenská klíma, ktorá „diktovala“ prípustné miery rozpätia bohatstva a chudoby. Podľa nej nemohla byť napríklad odmena špičkového manažéra vyššia ako 10-násobok priemernej mzdy bežného pracovníka. Po roku 1990 sa však „rozbieha“ prehlbovanie príjmovej polarizácie, extrémne narastajú diferencie vo veľkosti nadobudnutého majetku, objavuje sa chudoba a bezdomovci najmä v krajinách, kde tieto fenomény vôbec nepoznali. A deštruktívnou sa javí skutočnosť, že sa prestávajú „chápať“ väzby medzi prehlbovaním príjmovej polarizácie a následkami existujúcej štruktúry globálnej spotreby, ako aj samotný dopad veľkosti a „typu“ spotreby na prírodné prostredie.

⁸ Optimálne nastavenie prevodných cien v rámci vnútrokupinových obchodov, ktoré je predovšetkým témou daňovou. Ide o to ako nastaviť peňažné toky v rámci holdingu čo najvýhodnejšie a zároveň tak, aby bolo možné maximálne eliminovať súvisiace daňové riziká.

V spoločnosti je zjavné zastieranie reality a permanentné „budovanie“ mýtov, ktoré sa dotýkajú nielen tvrdení o nedostatku zdrojov na penzijný systém či zdravotníctvo. Tam, kde sa v skutočnosti nachádzajú skryté zdroje na riešenie vážnych sociálnych a ekonomických problémov, „nesiahne“ svojou administratívou ani jedna strana politického spektra. Ide o nevyhnutnosť zásadného riešenia daňových a finančných únikov, ktoré v sebe nesie i etický rozmer. Rozsah finančných únikov je taký signifikantný, že v jednotlivých krajinách ohrozuje fundamenty sociálneho modelu. Neriešenie uvedeného na jednej strane oslabuje národné štáty, na druhej strane posilňuje mocenské pozície TNK, ktoré majú možnosť ovplyvňovať v smere svojich záujmov „masu“ členov parlamentov. O tom, že ide o marginálny spoločenský a ekonomický problém svedčí aj skutočnosť, že viaceré nadnárodné organizácie (napr. OECD) prijímajú v oblasti finančných transferov sofistikované regulačné opatrenia. Mýtom sú i veľké úspechy privatizácie, čoho príkladom je genéza vývoja po privatizácii železničnej dopravy či vodárenstva vo Veľkej Británii v 80. rokoch 20. storočia. Naakumulované problémy sú v súčasnosti riešené i zoštatňovaním privatizovaného majetku.

K posilňovaniu pozícií TNK významne prispela a prispieva transformácia odborov, ktorou sa zásadne oslabil tripartita a celková vyjednávací platforma pôsobiaca v záujme pracujúcich. Rozhodujúcimi aktérmi pri jednotlivých postupoch realizovaných vládami sú kľúčové TNK a nadnárodné firmy. Tieto v prípade ak sa vlády snažia zavádzať opatrenia, ktoré idú proti záujmom TNK, napr. v oblasti regulácie, „nespolupracujúcich“ členov vlády neváhajú odstrániť. Vlády sa dostávajú do situácie, v ktorej sa síce snažia pôsobiť v smere redefinovania funkcií štátu, teda zabezpečiť riešenie problémov v oblasti penzijného systému, zdravotníctva a podporovať rozvoj domácej podnikateľskej sféry, ale na strane TNK zostávajú páky na ovplyvňovanie tvorby legislatívy takého významu, aby ich postavenie v jednotlivých krajinách zostalo neohrozené.

Vplyv TNK na „chod“ globálnej spoločnosti je však hlbšieho charakteru, ako sa na prvý pohľad zdá. Ide o ich prepojenie na mocenské elity, ktoré už historicky dlhšie obdobie vplývajú (riadia?) na geopolitické procesy cez používanie sofistikovaných ekonomických a informačných nástrojov (tzv. piar).

Postupnými krokmi sa vytvára zázemie, ktoré bude „pripravovať“ na nové definovanie modelu civilizácie, politických nástrojov a celkového chápania ekonómie, ktorá už cez klasické teoretické koncepty nedokáže „uspokojivo“ vysvetliť súčasné ekonomické procesy ani na úrovni národného hospodárstva, ani na úrovni globálnej. Využívanie ukazovateľov, vychádzajúcich z klasických teoretických koncepcií, sa niekoľkonásobne štatisticky upravuje a zneužíva len preto, aby sa negatívne aspekty ekonomickej, sociálnej a spoločenskej reality zakryli. Následne v inom „garde“ vyznievajú tzv. príspevky šedej a čiernej ekonomiky, ktoré sú eticky mimoriadne problematické, no fakticky akceptované spoločnosťou, a preto riešené iba formálne. Dlhodobu zámerne „krivený“ pohľad na globálne procesy nedáva veľké šance pochopiť reálne súvislosti príjmovej polarizácie, spotreby, nezamestnanosti, konkurencieschopnosti, uplatňovania funkcií štátu, pozície transnacionálnych korporácií, cieľov nadnárodných

zskupení a zásadných zmien prírodného prostredia, ktoré spoločne sú vrcholovou „disciplínou“ v oblasti geopolitiky. Je zjavná dynamická kvalitatívna zmena prírodného prostredia, podoby globálnej spoločnosti, ekonomiky a s tým súvisiacimi mocenskými procesmi. Adaptácia väčšiny svetovej populácie na tieto zmeny však zaostáva práve v dôsledku cieleného a kontrolovaného riadenia v oblasti absorbovania nových fundamentálnych informácií.

Historicky ďalšia kríza, odštartovaná v roku 2008, naplno odkryla negatívne účinky kumulácie viacerých vnútorných ekonomických problémov systému. Jej „rozlievanie sa“ do mnohých regiónov sveta však vynieslo na povrch hlbšie problémy systémového charakteru než iba ekonomické. V krátkom časovom úseku sa hromadia negatívne účinky vzájomného pôsobenia geopolitických, ekonomických, spoločenských a prírodných procesov. Z pohľadu logiky prístupu k riešeniu kumulácie javov, ktoré ohrozujú fungovanie či dokonca existenciu globálnej spoločnosti, by malo dôjsť k zásadným zmenám predovšetkým v riadení a bezpečnosti. Je nevyhnutné položiť si otázky, ktoré súvisia s energetickou, potravinovou a informačnou bezpečnosťou tiež vo väzbe na migračné vlny a starnutie populácie. Odpovedať napríklad na otázku či proces globálneho otepľovania nie je použitý iba ako zásterka na vytvorenie nového európskeho biznisu naviazaného na významnejšie využitie alternatívnych zdrojov. Či znižovanie uhlíkovej záťaže ekonomík môže podstatným spôsobom zvrátiť „naštrbený vzťah“ ľudskej spoločnosti a prírody, keď napríklad masívne uvoľňovanie metánu z permafrostu a rozklad prírodného metánu v oceánoch sú procesmi prírodnými a s človekom nesúvisia.

Je to fundament strachu obsiahnutý v našich génoch, ktorý vedie spoločenstvo sveta k akceptovaniu investovania miliárd USD na nové zbraňové systémy? Alebo sú to iba mocenské ambície získať vojenskú prevahu? Nech sú odpovede akékoľvek, konanie v tomto smere je absolútne nelogické v čase, keď chýbajú finančné zdroje na riešenie sociálnych a ekonomických problémov, ako je prehlbujúca sa polarizácia spoločnosti, resp. jej adaptácia na meniace sa prírodné prostredie. Základom problému je chýbajúce kolektívne systémové myslenie. Koncentrácia a urýchľovanie procesov sa totiž dotýka všetkých a všetkého, kumulácia a multiplikácia negatívnych javov môže vyústiť do exodu ľudskej civilizácie v pomerne krátkom čase. Vavrínový veniec za úvahy o tom, že v roku 2050 bude na planéte Zem žiť 12 miliárd obyvateľov si nezaslúži dostať nikto. Už dnes si so 7 miliardami planéta poradiť nevie a dáva to zreteľne najavo. Rozvoj ľudskej civilizácie totiž nie je založený na jej exponenciálnom raste. Sociálne a ekonomické problémy nie je možné vyriešiť rozvojom ľudskeho potenciálu cez vzdelávanie, aj keď celoživotné, či rastom inovačného potenciálu. Sú to len krásne formulácie, odrážajúce nepochopenie vzájomného hlbokého vzťahu medzi ekonomikou, spoločnosťou a prírodou, podobne ako nepochopenie v rovine úvah o trvalo udržateľnom rozvoji. Ak rôzne indície poukazujú na to, že sa ľudstvo približuje ku kľúčovému bodu zlomu, resp. sa v ňom už nachádza, je najvyšší čas uvedomiť sa v tom zmysle, či sa bude naďalej odborne utápať napr. v diskusiách o konkurencieschopnosti, ekonomickom raste či o tom ako nové technológie prinesú zásadný pokrok a prosperitu pre budúce generácie, o tom ako a čím sa má zvýšiť kvalita života, ako imigranti v Európe vyriešia akútnu otázku starnutia populácie ...

a zastaví sa oslabovanie sociálneho štátu. Tieto diskusie nie sú odrazom reálnej úlohy ekonomie v spoločnosti, ale sú skôr prejavom niektorých zvrátených predstáv o spoločnosti, ktorá má byť nástrojom pre dosiahnutie ekonomickej prosperity. Pravda, prosperity koho? Malých elitných skupín? Tých, ktoré mnohé desaťročia „riadia“ a kontrolujú medzinárodné inštitúcie zamerané na mierové smerovanie globálnej spoločnosti a odstraňovanie nerovností a chudoby vo svete?

Schopnosť komplexného pohľadu na báze chápania súvislostí predstavuje kľúčovú paradigmu budúceho vývoja. Zároveň vyžaduje podstatné procesy vnímať ako pulzujúce. Vývoj ľudskej civilizácie za posledné tisíce rokov bol poznačený kumuláciou a dozrievaním kvantitatívnych a kvalitatívnych zmien, ktoré v určitom čase vyústili do bodu zlomu. Po zániku Západorímskej ríše nasledovalo obdobie feudalizmu a v období renesancie sa európska kultúra rozšírila do ostatných regiónov sveta. Postupom času sa na európskom teritóriu opäť nahromadilo množstvo problémov, ktoré Európu vtiahlo do dvoch svetových vojen. V súčasnosti tu dochádza k ďalším pnutiam, s ktorými je zviazaný konfrontačný vývoj dvoch nových pólov rozvoja, ázijského a juhoamerického. Možno hovoriť o súperení medzi starými a novými modelmi civilizácie cez prístupy k riešeniu globálnych ekonomických problémov. Nemožno však tvrdiť, že riešením iba ekonomických problémov sa globalizovaný svet vo svojej civilizačnej forme posunie na trajektóriu reálnej zmeny svojej podstaty tak, aby svetová populácia zostala zachovaná v meniacom sa prírodnom prostredí.

Globálny rozmer prehĺbovania príjmovej polarizácie je kľúčovým „odrazom“ naakumulovaných problémov spoločenského charakteru, systémových chýb ekonomického a reality ich neadekvátneho riešenia. Je súčasťou mozaiky negatívneho obrazu vývoja ľudskej spoločnosti.

2. EXTERNÉ FAKTORY PREHLBOVANIA POLARIZÁCIE NA SLOVENSKU

Okrem už uvedených súvislostí geopolitického charakteru, ktoré majú väzbu na členstvo SR v EÚ a aktuálnych vplyvov aplikovania nových technológií s dopadom na európsky trh práce, možno ďalšie vonkajšie vplyvy na polarizáciu príjmov v SR, ktoré sú taktiež kľúčového charakteru, rozdeliť do niekoľkých skupín:

- historické súvislosti (obdobie pred rokom 1989, transformácia a reštrukturalizácia hospodárstva po roku 1989),
- vstup do medzinárodných inštitúcií od roku 1990,
- vplyv zahraničného kapitálu na území SR a globálnej konkurencie,
- nepriamy vplyv vo forme mediálnej dominancie neoliberalnej ideológie,
- zásadné zmeny prírodného prostredia a spôsob využívania neobnoviteľných zdrojov.

Vplyvy sa vzájomne prelínajú, násobia sa ich efekty a nie vždy je možné jednoznačne označiť dané faktory za externé či interné, resp. vplyvy minulé alebo súčasné.

2.1. Obdobie pred rokom 1989, transformácia a reštrukturalizácia hospodárstva Slovenska po roku 1989

Spoločenské zmeny v roku 1989 v bývalom Československu vytvorili podmienky na zásadnú zmenu inštitucionálnej bázy vtedajšej spoločnosti. Spoločnosť s nulovou nezamestnanosťou, s minimálnou mierou chudoby, nízkym zadlžením štátu a obyvateľstva, s nízkou príjmovou nerovnosťou a s relatívne malými regionálnymi rozdielmi sa začala radikálne meniť.

Postupné zmeny majetkových pomerov, ktorých hlavným motorom boli malá privatizácia, kupónová privatizácia a veľká privatizácia, vytvorili nové podmienky prerozdelenia príjmov. Malá privatizácia, ktorá začala už v roku 1990, mala za cieľ previesť štátne vlastníctvo na súkromné u podnikov a prevádzok malej veľkosti (maloobchodné predajne, autoservisy, rekreačné a hotelové zariadenia, reštaurácie, podniky služieb a pod.). V rovnakom čase bola odštartovaná kupónová privatizácia, kde vybraný počet štátnych podnikov bol transformovaný na akciové spoločnosti, pričom akcionármi sa stali občania, ktorí sa do kupónovej privatizácie zapojili. Na Slovensku to bolo viac ako 2,5 milióna ľudí. Vznikli investičné privatizačné fondy, ktoré skupovali investičné podiely občanov a postupne dochádzalo k akumulácii a zmene majetkovej štruktúry podnikov. Takýmto spôsobom vznikla nová domáca vrstva vlastníkov kapitálu a začal sa proces príjmovej polarizácie. Od roku 1994 bola realizovaná tzv. veľká privatizácia štátnych podnikov, ktorá bola ukončená až v roku 2006. Sprivatizované boli takmer všetky veľké podniky, celý finančný sektor a časť strategických energetických podnikov. Veľká privatizácia odštartovala vstup veľkého zahraničného kapitálu, u ktorého

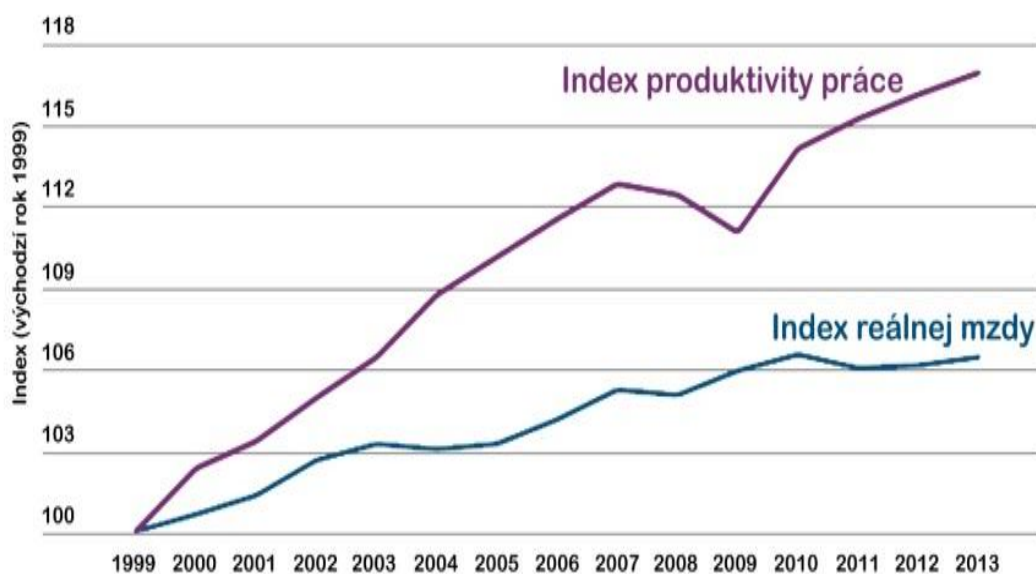
„nositelia“ požadovali špecifické podmienky pri jeho použití. Externé vplyvy na vývoj príjmovej polarizácie na Slovensku výrazne narástli.

Dramatická zmena vlastnickej štruktúry mala zásadný dopad na zmenu štruktúry príjmov a výdavkov štátneho rozpočtu. Zmena vlastnickej štruktúry priniesla aj zmenu štruktúry hospodárstva, s ktorou „prišla“ vysoká nezamestnanosť, majúca rozhodujúci vplyv na príjmovú polarizáciu a chudobu vo všetkých regiónoch.

Privatizáciu štátnych podnikov požadovala vo svojich odporúčaní, ako aj v podmienkach pri poskytovaní úverov aj Svetová banka (SB), ktorá je jedným z hlavných nositeľov neoliberalnej politiky Washingtonského konsenzu. Rovnako SB kládla dôraz na to, aby krajiny vrátane Slovenska, udržiavali rast miezd pod hranicou rastu produktivity práce. To znamená rýchlejší rast príjmov z kapitálu ako rast príjmov z práce. Teda príjmy vlastníkov podnikov musia rásť rýchlejšie ako príjmy ich zamestnancov. Táto politika je určujúcou pre prehĺbenie príjmovej polarizácie. O tom ako sa „darilo“ odporúčania vývoja vzťahu miezd a produktivity práce naplniť v 36 rozvinutých krajinách a na Slovensku dokumentujú nasledujúce obrázky.

O b r á z o k 2.1

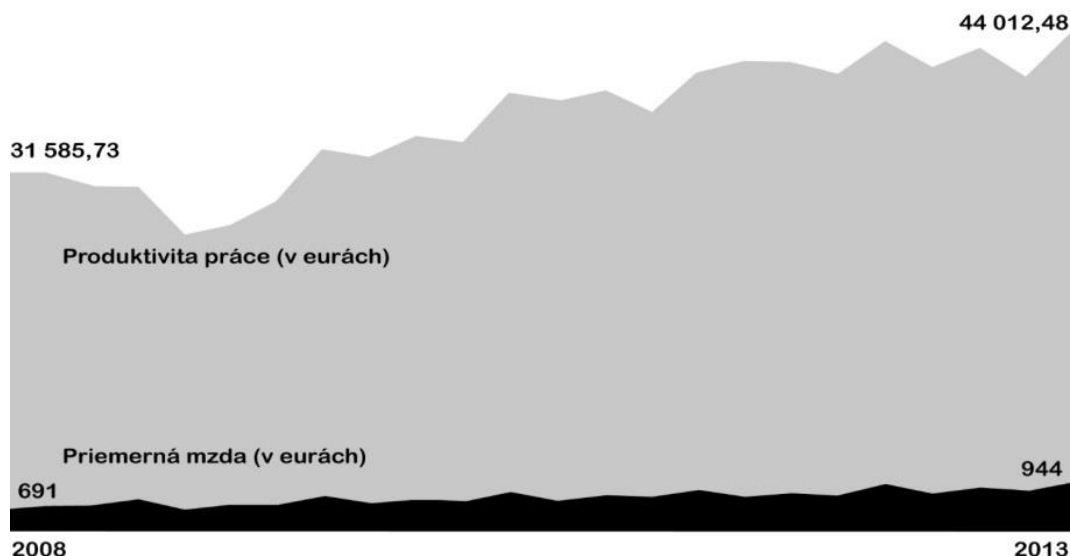
Vývoj priemernej mzdy a produktivity práce v 36 rozvinutých krajinách (1999 – 2013)

Prameň: ILO Global Wage Database, ILO Trends Econometric Models, Apríl 2014. Dáta dostupné na: <www.ilo.org/gwr-figures>.

Obrázok 2.2

Vývoj priemernej mzdy a produktivity práce na Slovensku (2008 – 2013)

Prameň: Hospodárske noviny, 23. 3. 2014. Dostupné na: <<http://hn.hnonline.sk/ekonomika-a-firmy-117/slovensko-dosiahlo-novy-rekord-v-produktivite-610165>>. Dáta získané 20. 11. 2015.

K ďalším podmienkam SB pri úveroch pre slovenskú vládu patrili okrem privatizácie štátnych podnikov a finančného sektora aj reštrukturalizácia podnikového sektora, zavedenie stropu pre štátne výdavky a určenie hornej hranice rozpočtového deficitu, obmedzenie použitia výnosov z privatizácie na zníženie štátneho dlhu. Napĺňanie týchto podmienok spôsobovalo okrem iného obmedzovanie sociálnych výdavkov, čo výrazne prispelo k prehĺbeniu príjmovej polarizácie. Tento vývoj SB privítala, nazývajúc ho v duchu orwellovskej tradície „racionalizáciou systému sociálneho zabezpečenia“.

SB odporúčala a výrazne podporovala znižovanie daní pre firmy, privatizáciu zdravotníctva a privatizáciu dôchodkového systému. Tzv. druhý kapitalizačný pilier penzií prispel k deficitom Sociálnej poisťovne SR, čím vznikol ďalší tlak na štátny rozpočet. Prvé vyplácané penzie po 10 rokoch existencie druhého piliera sú veľmi nízke a vzhľadom na to, že väčšina súčasných sporiteľov v druhom pilieri nedosahuje príjmy, ktoré by znamenali v starobe väčšie príjmy z druhého ako z prvého priebežného piliera, Slovensko čaká vážny problém chudoby budúcich starobných dôchodcov. Perspektíva prehĺbovania príjmovej polarizácie je teda reálna aj vďaka spôsobu privatizácie penzijného systému. Je priam absurdné, že „importovaný“ spôsob privatizácie starobných dôchodkov, napriek svojej nevýhodnosti pre väčšinu občanov, bol presadený a veľká časť občanov do druhého piliera vstúpila dobrovoľne. V tejto súvislosti možno predpokladať, že prijatie druhého piliera je výsledkom masívnej mediálnej propagandy, absentujúcej sociálnej a generačnej solidarity a v neposlednom rade i nedostatočnej finančnej gramotnosti veľkej časti obyvateľov Slovenska. Naopak, v Českej republike sa nepodarilo zaviesť druhý kapitalizačný pilier pre veľmi nízky záujem občanov, keďže pre veľkú časť z nich ich príjmy neznamenujú výhodnejšiu penziu z druhého piliera.

Vplyv SB ako externého faktora zohrával v prípade Slovenska kľúčovú úlohu pri presadzovaní a implementácii spoločenských zmien, ktoré vo svojich dôsledkoch zásadne prispeli k vzniku a prehĺbovaniu príjmovej polarizácie. A rovnakú úlohu zohral aj Medzinárodný menový fond (MMF).

2.2. Vstup do medzinárodných inštitúcií

Rozhodujúci vplyv na spoločensko-ekonomický vývoj krajiny mal vstup do nasledujúcich inštitúcií:

- 1990 – vstup ČSFR do SB a MMF,
- 1995 – nadobudnutie platnosti asociačných zmlúv s EÚ z roku 1993,
- 2000 – vstup Slovenska do Organizácie pre hospodársku spoluprácu a rozvoj (OECD),
- 2004 – vstup SR do EÚ,
- 2009 – Slovensko sa stáva členom eurozóny.

Od roku 1990 až do roku 2008 malo Slovensko v rámci skupiny u SB štatút rozvojovej a transformujúcej sa krajiny, čo znamená status prijímateľa rozvojovej pomoci za podmienok striktne stanovených SB. Tieto sa imanentne dotýkali štrukturálnych reforiem, privatizácie, deregulácie a liberalizácie. Od roku 2008 má Slovensko štatút krajiny s vyspelou ekonomikou a stalo sa krajinou poskytujúcou rozvojovú pomoc.

OECD predstavuje externý faktor, ktorý ovplyvňuje hospodársku politiku na Slovensku predovšetkým vo forme odporúčaní. Tie nie sú všeobecne záväzné, bývajú však medializované, predovšetkým tie týkajúce sa podnikateľského prostredia. V roku 2015 OECD odporučila slovenskej vláde znížiť daňovú sadzu, ktorou sa zdaňujú zisky firiem, znížiť odvody a začať zvyšovať daň z nehnuteľností. Súčasná sadzba dane zo zisku je 22 % a priemer členských krajín OECD je 25,3 %. Napriek tomu OECD odporúča ďalšie zníženie tejto dane a k tomu aj zníženie odvodov. Netreba asi zdôrazňovať, že takéto opatrenia vedú okamžite k nárastu príjmov z kapitálu a prispievajú k zvyšovaniu príjmovej polarizácie. Niektoré odporúčania, ako napríklad prideliť chudobnejším regiónom väčší podiel prostriedkov z fondov EÚ možno naopak hodnotiť ako odporúčanie, ktoré by mohlo príjmovú polarizáciu znižovať. Zároveň pri odporúčaníach pre zrýchlenie rastu zaostávajúcich regiónov možno nájsť aj odporúčanie „zabezpečiť, aby minimálne mzdy a rozširovania záväznosti kolektívnych zmlúv boli implementované bez poškodenia zamestnanosti, najmä v zaostávajúcich regiónoch“.⁹ Interpretácia tohto odporúčania vo väzbe na príjmovú polarizáciu môže byť značne rozporuplná.

Samotné členstvo Slovenska v EÚ a postupná implementácia legislatívy EÚ už pred formálnym vstupom, mali širokospektrálny vplyv na spoločnosť. Nie je možné vysloviť jednoznačný záver, či vplyv členstva na vývoj príjmovej polarizácie bol a je pozitívny alebo negatívny. Príjmová polarizácia sa v zásade neustále prehĺbuje, ale je ťažké určiť, či vstupom

⁹ Ministerstvo hospodárstva SR. Dostupné na: <<http://www.mhsr.sk/oecd/128335s>>.

do EÚ sa tempo prehlbovania spomalilo alebo zrýchlilo. Vstupom do EÚ Slovensko zároveň vstúpilo do Paktu stability a rastu a ten nastavuje pravidlá, ktoré obmedzujú výšku vládneho deficitu, čo môže znamenať limitovanie vládnych výdavkov napríklad do sociálnej sféry. V období nástupu krízy v roku 2008 slovenská vláda obmedzila výdavky práve na základe pravidiel Paktu stability a rastu. V rovnakom čase začali mzdy stagnovať a vzrástla nezamestnanosť. Tento mechanizmus má predovšetkým v období krízy negatívny dopad na vývoj príjmovej polarizácie.

Výrazná zmena nastala členstvom Slovenska v eurozóne, kedy vláda stratila veľmi dôležitý nástroj hospodárskej politiky – menovú politiku. Tlak globálnej konkurencie je teda priamejší. Ide hlavne o tlak na udržiavanie nízkych miezd v snahe udržať si konkurenčnú výhodu.

Vstup do EÚ umožnil mnohým občanom krajiny vycestovať za prácou do iných členských krajín. Masívny odchod za prácou do zahraničia, predovšetkým mladých ľudí, má negatívne sociálne dôsledky napríklad v podobe rozdelenia rodín, odchodu talentu z krajiny a ďalšie.

2.3. Vplyv zahraničného kapitálu na polarizáciu príjmov v SR a niektoré aspekty globálnej konkurencie

Pôsobenie zahraničného kapitálu na Slovensku má priamy a zásadný vplyv na polarizáciu príjmov.

Toky priamych zahraničných investícií na Slovensko úzko súvisia s postupným členstvom SR v medzinárodných organizáciách, keďže členstvo v týchto organizáciách dáva zahraničným investorom určitú formu garancie pre ich vložený kapitál. Zahraničný kapitál celkovo na Slovensku vplýva v smere prehlbovania príjmovej polarizácie. Možno však identifikovať niektoré menšie pozitívne efekty zmiernovania polarizácie v regiónoch s vysokou mierou nezamestnanosti.

Negatívny efekt vo všeobecnosti však majú aktivity, ktoré smerujú k znižovaniu nákladov práce a miery zdanenia. V tomto zmysle majú vlastníci zahraničného kapitálu rovnaké záujmy ako domáci vlastníci. Zahraničný kapitál vlastní predovšetkým stredné a väčšie podniky a celkovo zahraniční vlastníci ovládajú na Slovensku 2/5 majetku.

Zahraniční investori prichádzajú na Slovensko generovať zisk ako svoj prirodzený cieľ, vyplývajúci z účelu existencie inštitútu firmy. Rovnako majú prirodzenú snahu o vývoz svojich príjmov (zisku) zo Slovenska. Vývoz ziskov sa realizuje rôznymi spôsobmi a predstavuje pre domácu ekonomiku vážny problém, nakoľko vyvezený kapitál znižuje potenciálne príjmy vlád, čo neraz vedie k nižším sociálnym a rozvojovým fiškálnym výdajom. Vyčíslenie takto odchádzajúcich prostriedkov je veľmi problematické. Zahraničné firmy často umelo znižujú zisk, aby znížili svoj daňový základ. Toto znižovanie sa robí rôznymi technikami. Napríklad firma si objedná konzultačné služby od svojej dcérskej alebo materskej spoločnosti zo zahraničia

a za poskytnuté služby zaplatí veľké sumy. Ide o transfer pricing, rozšírený predovšetkým u veľkých firiem a spoločností, ktorý je dobre známy, ale ťažko sa proti nemu bojuje.

Zamestnávateelia presadzujú svoje záujmy individuálne, prevažne tí najväčší, a zároveň prostredníctvom rôznych záujmových organizácií.¹⁰ V jednotlivých sektoroch ekonomiky je podiel zahraničných vlastníkov významne diferencovaný. V prípade bankového sektora, ktorý má rozhodujúci vplyv na celú ekonomiku a spoločnosť, je podiel zahraničných vlastníkov 99 %, teda ich vplyv na polarizáciu príjmov možno považovať za externý a zásadný.

Vlastníci firiem presadzujú svoje záujmy ovplyvňovaním procesu tvorby legislatívy aj prostredníctvom záujmových organizácií a minimálna mzda, výška odvodov, daňové sadzby, zákonník práce a mnohé ďalšie legislatívne normy sú pre nich mimoriadne dôležité. Vplyv týchto záujmových organizácií na vývoj príjmovej polarizácie, vyplývajúci z povahy záujmov ktoré reprezentujú, je teda principiálne negatívny.

Záujmová organizácia Klub 500, ktorá rovnako patrí medzi mediálne viac viditeľné organizácie, vystupuje otvorene proti inštitútu minimálnej mzdy. Pri jej zvyšovaní sa pravidelne ohlasuje s varovaniami, že takýto postup zamedzí vytváraniu nových pracovných miest, ohrozí hospodársky rast a pod. V súčasnosti táto organizácia združuje 17 členov, výhradne slovenských vlastníkov podnikov nad 500 zamestnancov, a preto ju nie je možné považovať za externý faktor vplývajúci na príjmovú polarizáciu v SR. Spadá však do rovnakej kategórie a má podobnú agendu, čo sa týka vplyvu na príjmovú polarizáciu ako vyššie spomínané organizácie z externého prostredia.

Mzdová úroveň v krajinách zapojených do globálneho obchodovania zohráva v súčasnej globálnej konkurencii dôležitú, priam zásadnú úlohu. Výška mzdových nákladov ovplyvňuje cenovú hladinu produkcie a predovšetkým ziskovú maržu. Preto majú nadnárodné korporácie permanentnú snahu presúvať ťažiskovú výrobu do oblastí s nižšou mzdovou úrovňou. Cieľom týchto „presunov“ vzhľadom na nízku úroveň miezd sa stalo i Slovensko. Kým v počiatkoch transformácie dochádzalo k prenášaní výroby v oblasti priemyslu, v súčasnosti ide o služby konzultačného, audítorského a účtovníckeho charakteru. Nejde však iba o výšku mzdovej hladiny. Ďalšie faktory, ako kvalifikovanosť pracovnej sily, infraštruktúra prostredia, politická stabilita, bezpečnosť a mnohé ďalšie hrajú taktiež významnú úlohu. Slovensko ako otvorená ekonomika, významne závislá od exportu, potrebuje v globálnej konkurencii obstáť (teda nadnárodné spoločnosti, ktoré v SR pôsobia cez svoje dcérske a vnučkovské firmy). Nízka mzdová hladina v krajine je rozhodujúca predovšetkým vo vzťahu k existujúcej štruktúre exportu. Vo všeobecnosti platí, že najnižšie mzdové hladiny sú v sektoroch surovín a komodít, vyššie sú vo výrobných a montážnych sektoroch a najvyššie pri sektoroch technologických. V štruktúre exportu Slovenska prevláda montáž a výroba. Preto nízke mzdy v tomto sektore sú rozhodujúcim faktorom. Pre Slovensko je tlak globálnej konkurencie veľmi významný a ovplyvňuje vývoj príjmovej polarizácie.

¹⁰ Hlavné záujmové organizácie zastupujúce kapitálovú zložku ekonomiky v SR: Republiková únia zamestnávateľov, Asociácia zamestnávateľských zväzov a združení SR, Slovenská banková asociácia, Klub 500, Slovenská obchodná a priemyselná komora.

2.4. Nepriame vplyvy vo forme preferovania a mediálnej dominancie neoliberalnej ideológie

Charakter spoločenskej diskusie verejnej i odbornej je kľúčovým faktorom pre vytváranie atmosféry, v ktorej sú realizované legislatívne zmeny, vplývajúce i na príjmovú polarizáciu. Vo vývoji príjmovej polarizácie zohráva mimoriadne významnú úlohu výška minimálnej mzdy, daňové a odvodové zaťaženie zamestnancov a firiem. Výška minimálnej mzdy ovplyvňuje celkovú mzdovú hladinu v krajine. Dane a odvody vytvárajú prerozdelenie a zabezpečovacie fondy, z ktorých spoločnosť financuje svoje výdavky, vrátane sociálnych. Tie majú korekčný efekt na príjmovú a majetkovú nerovnosť. Znižovanie miery zdaňovania a odvodov, spomaľovanie či pokles minimálnej mzdy, prehlbujú príjmovú polarizáciu, pretože zvyšujú príjmy z kapitálu, znižujú príjmy z práce a sociálne transfery.

Záujem vlastníkov kapitálu na znižovaní miery zdanenia a odvodov vyplýva priamo z inštitucionálneho nastavenia firiem, ktoré sú jedným z miest vytvárania hodnôt a zároveň nástrojom prerozdelenia vytvorených hodnôt. Vo firmách vzniká výroba/služby a zároveň sa táto vytvorená hodnota prerozdeľuje medzi zamestnancov a majiteľov spôsobom, ktorý je určený majiteľmi, avšak pri rešpektovaní nevyhnutných podmienok daných okolitou spoločnosťou. Prerozdelenie vytvorených hodnôt vo firmách stojí v centre konfliktu záujmov zamestnávateľov a zamestnancov. Tento zákonom nainštalovaný spoločenský konflikt je jadrom problému príjmovej polarizácie.

Ovplyvňovanie verejnej diskusie je prirodzeným následkom inštitucionálnej konštrukcie spoločnosti. Majitelia kapitálu smerujú veľké prostriedky nielen na priame lobovanie politických strán, ale aj na určovanie tém a charakter diskusie verejného priestoru. Jedným zo spôsobov, ako efektívnejšie presadzovať svoje záujmy vo verejnosti, je využívanie neziskových organizácií, ktoré sa venujú určitým témam a vstupujú do verejnej diskusie, tzv. think tanky. Mediálne najaktívnejšie neziskové organizácie s agendou týkajúcou sa príjmovej polarizácie na Slovensku sú:

- Inštitút pre sociálne a ekonomické reformy (INEKO – Institute for Economic and Social Reform),
- Inštitút ekonomických a spoločenských analýz (INESS – Institute of Economic and Social Studies),
- Inštitút hospodárskej politiky,
- Konzervatívny inštitút M. R. Štefánika,
- Nadácia F. A. Hayeka Bratislava.

Preskúmaním štruktúry donorov týchto organizácií možno zistiť, že sú financované predovšetkým zahraničnými inštitúciami a slovenskí donori sú z veľkej časti zase vlastními zahraničnými majiteľmi. Preto v ich prípade možno hovoriť ako o externom vplyve na verejnú diskusiu o ekonomických a spoločenských otázkach.

Do verejnej diskusie, prevažne mediálnej, výrazne zasahujú aj pracovníci bánk, vystupujúci ako ekonomickí experti. Každá veľká banka má analytické oddelenie, ktoré skúma stav domácej a svetovej ekonomiky. Keďže banky na Slovensku sú takmer výhradne vlastnené zahraničnými vlastníkami, ich vplyv na verejnú diskusiu je možné považovať za externý.

Väčšina z týchto organizácií nie je transparentná ohľadom zverejňovania informácií o svojom financovaní, preto pre analýzu ich zdrojov financovania je potrebné nazerať cez štruktúru podporovateľov ich projektov. Relatívne dostatok informácií o svojom pôsobení zverejňujú dva mediálne najaktívnejšie ekonomické think tanky INEKO¹¹ a INESS.¹² Organizácia INEKO vydáva svoje analýzy a mediálne výstupy ohľadom viacerých spoločensko-ekonomických problémov a aktívne sa venuje aj otázke nezamestnanosti, ktorá je jednou z hlavných príčin príjmovej polarizácie na Slovensku. Medzi jej odporúčaniami ako znížiť nezamestnanosť možno nájsť:

- zväziť zjednodušenie hromadného prepúšťania a pravidiel pre dočasnú prácu;
- zväziť obmedzenie súbehu výpovednej lehoty a odstúpného;
- zväziť obmedzenie automatického rozširovania platnosti vyšších kolektívnych zmlúv;
- zväziť zjednodušenie prepúšťania z ekonomických dôvodov;
- znížiť odvody pre ľudí s nízkym príjmom;
- posilnenie súbehu príjmu a sociálnych dávok tak, aby sa viac oplatilo pracovať;
- preskúmať možnosti zavedenia regionálnych minimálnych miezd.

Obmedzovanie práv zamestnancov o posilňovanie práv zamestnávateľov vždy vedie k útlmu rastu alebo k znižovaniu mzdovej hladiny v krajine. Vyplýva to zo samotnej povahy firmy, podniku. V historických dokumentoch sa uvádza, že v čase otroctva, kedy zamestnávateľia boli zároveň vlastníkami svojich zamestnancov, ktorí nemali v podstate žiadne práva, mzdy zamestnancov de facto neexistovali.

Znižovanie odvodov vedie k okamžitému zvýšeniu príjmov zamestnávateľov a rovnaký efekt má aj návrh súbehu sociálnych dávok a mzdy. Výška mzdy má byť taká, aby z nej bolo možné zabezpečiť slušný život a zároveň z nej odvieť časť vo forme daní a transferov pre spoločné projekty zabezpečovania a rozvoja. Organizácia INEKO však advokuje, aby spoločnosť dotovala z verejných prostriedkov súkromných zamestnávateľov, a to formou

¹¹ Hlavní finanční podporovatelia organizácie INEKO v roku 2013: COOP Jednota Slovensko, DÔVERA zdravotná poisťovňa, a. s., Európska komisia, Konrad Adenauer Stiftung, Javys, a. s., Nadácia Antona Tunegu, Nadácia ESET, Nadácia Pontis, Nadačný fond EPH, National Endowment for Democracy, NEWTON Media, spol. s. r. o., Open Society Institute, Posam, spol. s. r. o., Slovak Aid, U.S. Embassy, Union zdravotná poisťovňa, Visegrad Fund, Západoslovenská energetika, a. s., člen skupiny E.ON.

¹² Z verejne dostupných informácií je možné zistiť štruktúru podporovateľov len prostredníctvom niektorých projektov, kde zoznam podporovateľov uverejnili. Takým projektom je *Cena štátu*, ktorého priami podporovatelia sú: Nadácia Orange, Nadácia Tatra banky, Veľvyslanectvo USA, Trust for Civil Society in Central and Eastern Europe, Nadácia SPP a British Embassy Bratislava. Ďalším projektom je *Cena zamestnanca*, ktorý organizácia INESS spustila v spolupráci s Asociáciou strojárkeho a elektrotechnického priemyslu a nadáciou SPIN v roku 2013. „Cieľom tohto projektu je poukázať na vysoké celkové reálne náklady súvisiace so zamestnávaním na Slovensku a dosiahnuť, aby sa v legislatívnom procese prihliadalo na dopady novej legislatívy na výšku týchto nákladov a tým priamo aj na rast zamestnanosti.“

dotovania miezd na „žiteľnú“ úroveň, tzv. „*living wage*“. Úspech pôsobenia v tejto oblasti organizácia hodnotí takto: „*Reforma trhu práce z roku 2003, ktorá zásadným spôsobom spružnila pracovnoprávne vzťahy. INEKO a CPHR sa významne podieľali na príprave reformy.*“ Je to veľmi aktívna organizácia, ktorá za rok 2014 vyprodukovala približne 1 000 článkov a mediálnych výstupov.¹³

Súkromní zamestnávateľia sú firmy, ktorých cieľom je maximalizácia zisku. Zamestnávateľia zvyšujú počet pracovníkov v prípade rastúceho odbytu svojej produkcie. Znižovanie daňovej a odvodovej miery prináša okamžitý nárast zisku, nie zamestnanosti. Organizácia INESS má dlhodobú agendu za zníženie odvodových sadzieb s argumentáciou, že takto dôjde k zníženiu nezamestnanosti. Sociálna ochrana zamestnancov, na ktorú odvody slúžia, nie je nijak spomínaná. Organizácia INESS dlhodobo systematicky vystupuje proti minimálnej mzde a priamo propaguje jej zrušenie. Považuje ju za hlavnú príčinu dvojcifernej nezamestnanosti na Slovensku, ako jednej z najvyšších v EÚ. Rovnako inštitút minimálnej mzdy a jej výšku vidí ako hlavnú príčinu vysokej miery nezamestnanosti rómskeho etnika. Zamestnanosť rómskeho etnika dosahuje iba 15 až 17 % oproti zvyšku populácie, u ktorej zamestnanosť predstavuje 60 %. Podľa INESS je za tento stav zodpovedná minimálna mzda. Podľa INESS: „*Negatívne vplýva na dlhodobú nezamestnanosť aj daňová a odvodová politika, ktorá vráza daňový klin medzi dopyt a ponuku po práci predovšetkým u nízkopříjmových obyvateľov (kam patria aj Rómovia).*“¹⁴

Organizácie INEKO a INESS sú mimoriadne aktívne predovšetkým počas obdobia pôsobenia pravicových vlád a ich činnosť, predovšetkým v oblasti pracovného práva, minimálnej mzdy, odvodov a daní, možno označiť ako nepriamo pôsobiace na prehĺbovanie príjmovej polarizácie. Odkryto podporujú rast príjmov z kapitálu a otvorene advokujú znižovanie príjmov z práce. Táto advokácia sa uskutočňuje v duchu tradície orwellovského jazyka, kde rétorikou znižovania nezamestnanosti reálne podporujú zvyšovanie príjmov z kapitálu. Americký politológ Noam Chomsky (1995) povedal, že pokiaľ zamestnávateľia hovoria o pracovných miestach, majú na mysli svoje zisky. Obe uvedené organizácie majú významný vplyv na slovenský mediálny priestor, na verejnú diskusiu a na tvorbu legislatívy. Vzhľadom na zdroje ich financovania možno konštatovať, že ide o jednoznačne externý faktor a vzhľadom na obsah ich agendy možno uviesť, že sa spolupodieľajú na prehĺbovaní príjmovej polarizácie.

2.5. Zmeny prírodného prostredia a využívanie neobnoviteľných zdrojov

Procesy tvorby a rozdeľovania spoločenských hodnôt nie sú riadené prírodnými zákonmi. Sú výsledkom spoločenských rozhodnutí. Avšak akýkoľvek spoločenský systém je podsystémom prírodného systému a celá hospodárska aktivita vždy a všade je závislá od služnej a obnovovacej kapacity prírodného prostredia. Teda od dostupnosti a bohatosti rôznych

¹³ Výročná správa INEKO za rok 2014.

¹⁴ Získané dňa 20. 11. 2015 z: <<http://www.iness.sk/stranka/11093-Minimalna-mzda-ako-nepriatel-Romov.html>>.

prírodných zdrojov a od schopnosti prírodného prostredia obnovovať sa a absorbovať určitú obmedzenú mieru znečistenia. Hospodárska aktivita prírodné prostredie mení a zároveň spätne tieto zmeny prírodného prostredia vplyvajú na charakter hospodárskej aktivity. Preto pri súčasných sociálnych a ekonomických pravidlách súvisia sprostredkovane aj s príjmovou a majetkovou nerovnosťou. Prejavy tohto vzťahu sú v čase a priestore mimoriadne rôznorodé.

Súčasný model ekonomiky, založený na individuálnej spotrebe, stojí na dostupnosti lacných nerastných a obnoviteľných prírodných zdrojov. Ich ťažba spôsobuje ekologické škody, ktoré výrazne menia prírodné podmienky, pričom následné spracovanie, výroba a spotreba a celý životný cyklus výrobkov spôsobujú ďalšie znečistenie vzduchu, vody a pôdy. Podľa Európskej agentúry pre životné prostredie (EEA) sú hlavnými faktormi znečistenia populačné trendy, ekonomický rast, charakter spotreby a technologické zmeny. Albert Einstein sa na margo technologického pokroku už v roku 1917 vyjadril, že *„ten náš tol'ko vychvaľovaný technologický progres a našu civilizáciu vo všeobecnosti, by sme mohli prirovnať k sekere v rukách patologického zločincina“*.

EEA predpokladá, že ďalšia degradácia ekosystému a strata biodiverzity bude pokračovať a naďalej sa bude stupňovať. Dokonca ide tak ďaleko, že konštatuje: *„trhové systémy len zriedka prenášajú plné spoločenské a ekonomické hodnoty, ktoré poskytuje ekosystém. Následkom je, že trhové ceny tlačia k neudržateľnému a spoločensky neželateľnému rozhodovaniu o použití prírodných zdrojov a správe ekosystémov.“* Treba dodať, že toto rozhodovanie o použití prírodných zdrojov sa uskutočňuje prevažne nedemokratickým spôsobom.

Ako už bolo niekoľkokrát konštatované, moc nadnárodných korporácií je enormná. Vlastníci kapitálu rozhodujú o tom, čo sa bude vyrábať a ako sa bude vyrábať, aké prírodné zdroje budú použité. To sa týka v podstate každého odvetvia ekonomiky. V súčasnosti je takmer celá ekonomika oligopolná, čiže trh v každom sektore v podstate ovláda iba niekoľko firiem. V konečnom dôsledku možno tvrdiť, že len veľmi malá časť populácie rozhoduje o tom, akým spôsobom sú prírodné zdroje využívané. Nie je možné jednoznačne povedať, že keby sa rozhodovalo o používaní prírodných zdrojov demokraticky, berúc do úvahy záujmy verejnosti a budúcich generácií, že by k degradácii prírodného prostredia nedochádzalo. Verejná mienka v týchto otázkach v mnohých krajinách však nasvedčuje, že by bol tento proces veľmi odlišný a v inej intenzite.

Príjmová a majetková nerovnosť priamo a rozhodujúcou mierou ovplyvňuje charakter rozhodovania o použití prírodných zdrojov. Nesúvisí však priamo s postojmi verejnosti k degradácii prírodného prostredia. Tie viac ovplyvňuje kultúra. Medzi krajiny s vysokým ekologickým povedomím verejnosti patria aj krajiny veľmi chudobné, ako napríklad Bolívia a rovnako aj krajiny bohaté s relatívne nízkou príjmovou a majetkovou nerovnosťou, ako napríklad Rakúsko.

Producenti a spotrebitelia na Slovensku sa zúčastňujú určitým dielom na ničení prírodného prostredia nielen domáceho, ale po celom svete, a to prostredníctvom dovozu lacných surovín a komodít. Napríklad v slovenskom potravinárskom priemysle sa hojne využíva

palmový olej, vyprodukovaný na plantážach v juhovýchodnej Ázii. V poľnohospodárstve sa bohato využíva krmivo z geneticky modifikovanej sóje a kukurice vypestovaných v Južnej Amerike. Škody za pralesy, vyklčované kvôli týmto plantážam a ďalšie ekologické škody spôsobované chemikáliami používanými pri intenzívnom poľnohospodárstve, umožňujú nízke ceny týchto komodít. Tým dovoľujú výrobcom na Slovensku udržiavať relatívne nízke ceny svojich produktov pri zachovaní požadovanej miery zisku. Relatívne nízke ceny potravín zas umožňujú aj príjmovu najslabším vrstvám slovenského obyvateľstva pokryť svoje základné potreby.

Rozsah ekologickej deštrukcie je ohromujúci. Od roku 1970 do roku 2010 sa znížila celosvetová populácia zvierat o 52 %. Ľudstvo sa nachádza v období najmasovejšieho vymierania druhov, nazývaného šieste vymieranie, od obdobia vyhynutia dinosaurov pred 65 miliónmi rokov v dôsledku pádu asteroidu. Súčasná miera vymierania druhov je 1 000-krát vyššia ako prirodzená miera. Táto vlna vymierania je však spôsobená činnosťou súčasnej civilizácie. V polovici tohto storočia bude 15 – 37 % všetkých druhov na pokraji vyhynutia. Polovica tropického lesa už bola vyrúbaná a odlesňovanie pôvodného lesa, ktorého primárnym cieľom je získavanie poľnohospodárskej pôdy, stále pokračuje rýchlosťou približne 24,7 ha za minútu. Pri takomto tempe budú všetky dažďové lesy vyrúbané do 100 rokov.¹⁵ Zároveň však treba dodať, že 30 – 50 % celkovej potravinovej produkcie vo svete končí ako odpad.

Súčasná spotreba prírodných zdrojov 1,5-krát prevyšuje obnovovaciu kapacitu planéty, pričom do 20 – 30 rokov nebudú nášmu súčasnému ekonomickému modelu postačovať zdroje dvoch planét Zem. Stav degradácie prírodného prostredia samozrejme vyvoláva spoločenské konflikty. Nie všetci obyvatelia planéty fungujú na spotrebnom modeli života a mnohí sa stavajú na odpor proti ničeniu prírody. Nadnárodné korporácie však idú za svojimi záujmami veľmi tvrdo a následkom toho je, že stúpa počet násilných konfliktov a konfrontácií s miestnymi komunitami. Stúpa počet vražd aktivistov a ochrancov životného prostredia. V mnohých štátoch USA je zákonom zakázané filmovať bez súhlasu podmienky a týranie zvierat na živočišných farmách. FBI dokonca považuje ekologických aktivistov za jednu z najväčších domácich hrozieb. Tieto fakty o stave životného prostredia sa v ekonomickej terminológii nazývajú externalitami a v neoliberalnej doktríne ich nazývajú efektivitou trhu.

Príjmová a majetková polarizácia znefunkčňuje demokratické mechanizmy rozhodovania v spoločnosti. V kombinácii so spotrebným modelom ekonomiky orientovanej na zisk a s technologickými vymoženosťami súčasnosti, je hnacou silou deštrukcie prírody.

Podľa Richarda (2009) sú klimatické zmeny matkou všetkých externalít: sú väčšie, komplexnejšie a nestálejšie než akýkoľvek iný environmentálny problém. Sucho a strata biodiverzity urobia z územia pre človeka produkčne nefunkčné prostredie. V takom prostredí nemôže existovať žiadna ekonomika, žiadna spoločnosť. Preto svetová verejná mienka už

¹⁵ 91 % už vyrúbaného brazílskeho pralesa súvisí so živočišnou výrobou – pasienky pre dobytok a plocha na pestovanie krmiva. To priamo súvisí s faktom, že za posledných 50 rokov sa takmer zdvojnásobila spotreba mäsa z 23 kg na 42 kg na osobu a rok.

dlhodobo požaduje od politických lídrov začať seriózne konať v boji proti klimatickým zmenám. Proti tomuto tlaku však pôsobí silný protitlak koncentrovanej ekonomickej moci, predovšetkým energetickej, automobilovej či ťažobnej korporácie. Doterajší prístup k riešeniu problémov spojených s vývojom emisií skleníkových plynov potvrdzuje, že najväčší vplyv na rozhodovanie politickej elity majú majitelia kapitálu, nachádzajúci sa na vyšších pozíciách vo veľkosti vlastneného bohatstva. Príjmová a majetková polarizácia teda priamo stojí za neriešením hrozby klimatických zmien, ktorá je najzávažnejšou hrozbou súčasnosti spolu s hrozbou jadrovej vojny.

* * *

Možno konštatovať, že na súčasný a dlhodobý vývoj slovenskej ekonomiky a spoločnosti vplýva významnejší komplex zmiešaných faktorov externých než interných. Uvedenie si prevažujúceho markantného vplyvu externých faktorov a ich súvislostí s prehĺbovaním príjmovej polarizácie na Slovensku nemá viesť k presvedčeniu o bezmocnosti a slabosti vnútorného potenciálu spoločnosti. Naopak, v záujme riešenia naakumulovaných problémov je nevyhnutné prijímať opatrenia a realizovať kroky politického a ekonomického charakteru, ktoré budú viesť k zmenám v riadení a k preformátovaniu obsahu rozvoja spoločnosti. Kľúčovou je zreteľná identifikácia pôsobenia externých faktorov, ktorú je nutné verejne diskutovať predovšetkým na fórach, ktoré úzko súvisia so vzdelávaním, výskumom a vývojom a s prepojením na produkčnú a regionálnu úroveň. Blížiac sa Predsedníctvo Slovenska v EÚ v roku 2016 môže byť dobrou platformou na zviditeľnenie a diskutovanie spôsobov riešenia slovenských problémov na vyššej partnerskej úrovni a v takom zmysle ako je uvedené vyššie.

LITERATÚRA

BAČIŠIN, V. (2008): Dejiny slovenskej privatizácie. Dostupné na: <<http://www.senicanahlas.estranky.sk/clanky/slovensko/dejiny-slovenskej-privatizacie.html>>.

ČAS (2014): Preskupovanie majetkov po roku 1989: Ako sa z ľudí stávali boháči a chudobní. Dostupné na: <<http://zivot.cas.sk/clanok/18775/preskupovanie-majetkov-po-roku-1989-ako-sa-z-ludi-stavali-bohaci-a-chudobni>>.

DENNÍK N (2015): Slovensko potrebuje nižšie odvody, odkazuje OECD. Dostupné na: <<https://dennikn.sk/73022/slovensko-potrebuje-nizsie-odvody-odkazuje-oecd>>.

DINGA, J. (2012): Nižšími odvodmi za vyššiu zamestnanosť. INESS Policy Note 5/2012. Inštitút ekonomických a spoločenských analýz. Dostupné na: <http://www.iness.sk/media/file/pdf/IPN/INESS%20Policy%20Note%205_2012%20December.pdf>.

EEA (2014): Assessment of global megatrends – an update. Global megatrend 8: Growing demands on ecosystems. Copenhagen: European Environment Agency. Dostupné na: <http://www.eea.europa.eu/publications/global-megatrend-update-8/at_download/file>.

FAO UN (2010): Forest biodiversity at risk. Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations. Dostupné na: <<http://www.fao.org/news/story/en/item/45904/icode>>.

FAO UN (2014): State of the World's Forests. Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations. ISBN 978-92-5-108269-0. Dostupné na: <<http://www.fao.org/3/a-i3710e.pdf>>.

Global Footprint Network (2012): The National Footprint Accounts. Working paper. Dostupné na: <http://www.footprintnetwork.org/images/article_uploads/National_Footprint_Accounts_2012_Edition_Report.pdf>.

Global Witness (2014): Deadly Environment. Dostupné na: <<http://www.globalwitness.org/sites/default/files/library/DeadlyEnvironment.pdf>>.

CHOMSKY, N. (1995): Rollback. Z Magazine. Dostupné na: <http://chomsky.info/199505_/>.

CHOVANCULIAK, R. (2015a): Minimálna mzda ako nepriateľ Rómov. Inštitút ekonomických a spoločenských analýz. Dostupné na: <<http://www.iness.sk/stranka/11093-Minimalna-mzda-ako-nepriatel-Romov.html>>.

CHOVANCULIAK, R. (2015b): Prečo je nebezpečný salámový rast minimálnej mzdy? Inštitút ekonomických a spoločenských analýz. Dostupné na: <<http://www.iness.sk/stranka/11102-Preco-je-nebezpecny-salamovy-rast-minimalnej-mzdy.html>>.

ILO (2015): Global Wage Report 2014/15. Wages and income inequality. ISBN 978-92-2-128665-3. Dostupné na: <http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/@publ/documents/publication/wcms_324678.pdf>.

Institution of Mechanical Engineers (2013): Global Food Waste Not, Want Not. Dostupné na: <http://www.imeche.org/docs/default-source/reports/Global_Food_Report.pdf>.

Inštitút ekonomických a spoločenských analýz (2013): Správa o činnosti INESS 2013. Dostupné na: <http://www.iness.sk/media/INESS_sprava%20o%20cinnosti%202013.pdf>.

Inštitút pre ekonomické a sociálne reformy (2008): Vysoká minimálna mzda bráni práci ľudí s nízkym príjmom. Dostupné na: <<http://www.ineko.sk/ostatne/vysoka-minimalna-mzda-brani-praci-ludi-s-nizkym-prijmom>>.

Inštitút pre ekonomické a sociálne reformy (2014a): Ako znížiť nezamestnanosť na Slovensku. Dostupné na: <<http://www.ineko.sk/projekty/ako-znizit-nezamestnanost>>.

Inštitút pre ekonomické a sociálne reformy (2014b): Annual Report 2014. Dostupné na: <http://www.ineko.sk/file_download/882>.

Inštitút pre ekonomické a sociálne reformy (2014c): Výber z myšlienok, ktoré INEKO dlhodobo podporuje. Dostupné na: <<http://www.ineko.sk/onas/vyber-z-myslienok-ktore-ineko-dlhodobopodporuje>>.

MARGULIS, S. (2004): Causes of Deforestation of the Brazilian Amazon. World Bank, Working Paper, No. 22. ISBN 0-8213-5691-7.

Ministerstvo hospodárstva SR (2015): Organizácia pre hospodársku spoluprácu a rozvoj – OECD. Dostupné na: <<http://www.mhsr.sk/oecd/128335s>>.

MORVAY, K. (2012): Štruktúrne špecifiká vývoja zamestnanosti a príjmov v SR a ich súvislosti s povahou ekonomického rastu. Working papers, č. 43. Bratislava: Ekonomický ústav SAV. Dostupné na: <http://ekonom.sav.sk/uploads/journals/217_wp43_morvay_karol_2012.pdf>.

NBS (2015): Svetová banka. Bratislava: Národná banka Slovenska. Dostupné na: <<http://www.nbs.sk/sk/o-narodnej-banke/medzinarodne-vztahy/svetova-banka>>.

PIMM, S. L. et. al. (2014): The biodiversity of species and their rates of extinction, distribution, and protection. Science 30. 5. 2014. Dostupné na: <<http://www.sciencemag.org/content/344/6187/1246752.full.pdf>>.

Podnikateľská aliancia Slovenska (2013): Rast zamestnanosti brzdia odvody, dane a súdnicstvo. Dostupné na: <<http://alianciapas.sk/rozvoj-podnikania-brzdia-odvody-dane-a-sudnictvo>>.

PRAVDA (2004): Svetová banka stavia SR na čelo reforiem. Dostupné na: <<http://spravy.pravda.sk/ekonomika/clanok/176900-svetova-banka-stavia-sr-na-celo-reforiem>>.

PRAVDA (2011): Zahraniční vlastníci tunelujú slovenské firmy, pripustil Sulík. Dostupné na: <<http://spravy.pravda.sk/domace/clanok/169891-zahranicni-vlastnici-tuneluju-slovenske-firmy-pripustil-sulik>>.

REUVENY, R. (2007): Climate change-induced migration and violent conflict. Political Geography, 26 (2007), pp. 656 – 673.

SME (1997): Svetová banka: Deväťdesiate roky „dekádou privatizácie“. Dostupné na: <<http://www.sme.sk/c/2078263/svetova-banka-devatdesiate-roky-dekadou-privatizacie.html>>.

SME (1998): Svetová banka upozorňuje na riziká vývoja ekonomiky Slovenska. Dostupné na: <<http://www.sme.sk/c/2167852/svetova-banka-upozornuje-na-rizika-vyvoja-ekonomiky-slovenska.html>>.

SME (2001): Slovensko a Svetová banka podpísali dohodu o poskytnutí úveru EFSAL. Dostupné na: <<http://ekonomika.sme.sk/c/117263/slovensko-a-svetova-banka-podpisali-dohodu-o-poskytnuti-uveru-efsal.html>>.

The American Society for the Prevention of Cruelty on Animals (2015): Ag-Gag Bills at the State Level. Dostupné na: <<https://www.aspc.org/fight-cruelty/advocacy-center/ag-gag-whistleblower-suppression-legislation/ag-gag-bills-state-level>>.

The Federal Bureau of investigation (2008): Putting Intel to Work. Against ELF and ALF Terrorists. Dostupné na: <http://www.fbi.gov/news/stories/2008/june/ecoterror_063008>.

THOMAS, C. D. et. al. (2004): Extinction risk from climate change. *Nature*, 427 (6970), pp. 145 – 148. ISSN 0028-0836.

TOL, R. S. J. (2009): The Economic Effects of Climate Change. *The Journal of Economic Perspectives*, 23 (2). American Economic Association: 29 – 51. Dostupné na: <<http://www.jstor.org/stable/27740523>>.